

גדרון גולדנברג

העברית כלשון שמייה חייה

א. הדראה לאופייה ה'שמי' של העברית

בדבורי היום אני מבקש לבחון כמה קווים בתמונה העברית החיה בימינו בהשוואה לתוכנותיה של לשונות שמיות אחרות אשר המשכיות קיומן המלא לא הופרעה. מתוך בחינה כזו תועשר, ותיהנה נוכנה יותר, כך אני מקווה, התבוננו לנו בשאלת השטרידה ומטרידה רבים משוחררי העברית וחוקרייה, והיא: מידת 'זיקה' אל השורשים' של העברית לאחר שבאה להיות לשון טبيعית ומלאה (עיקרית או ייחודה) בכתיבתם ובדיבורם של הנוקקים לה, והחשש שמא תהיה העברית החדשת משקפת, או ההערכה שאכן היא משקפת, טיפוס-לשון חדש הקרוב לשונות אירופה יותר מל'עברית המסורתה.¹ מידת מה שכינתי בלשון מעט נמלצת זיקה אל השורשים' היא מミילא בדיקת מידת השינוי הלשוני ודרךו, אבל בRICTתו של העיון בסוגיה זו בוגרל קרובי-המשפחה של העברית וההשוואה לשפות שמיות אחרות, כל שכן לחידשות שבחן, הריהי צריכה הסבר והצדקה.

1 בדיעונים בנושא זה מועלות פעמים רבות התייחסויות שונות אל העירוב של 'צורה חיצונית' עברית עם 'תוכן פנימי' להעיו (אשר לא תמיד הם מוגדרים בבירור או מוגדרים בכלל). דיו לשוב ולהזכיר את דבריו המפורטים למדוי של ברגטרסר (mobao, עמ' 47) שציין לנגאי 'אותה לשון עברית שהיא למשה לשון אירופית במסווה עברי שקוֹף' ואת משפטו הקשה של בנויריד (לשון מקרא ולשון חכמים, א', עמ' 301) על אותה לשון אנדרוגינוס شاملיה עבריות ומחשבת להוות, וכגדם את דברי השבח של בנים (לשון עתקה במעיאות חדשה, עמ' 41) על כל העברית שלאחר המקרא, ובכלל אפוא זו של ימינו' שהיא 'לשון מעורבת [...]'. שהיסודות הדקדוקיים שלה קבועים ועומדים רוכם ככלם מיימי המקרא, ואילו היסודות הרעיוניים שאולמים מלשונות שונות, מתרבויות תרבותיות, ומשיך באומרו כי 'רק זו של קבועות המערצת החיצונית ושתיפות החלק הרעיוני, התוכן, הפנים, יכולה העברית להתקיים ולהת感人 להגעה עד לזמננו, לחזור להיות מודברת בפיותיהם של המוני עם, במידה רבה כלשון אחרת, אך בכל זאת קשורה במקורה קשר אמיין' (השווה גם בנים, האחדות מוה, עמ' 6 [= עמ' 8]).

ב. משפחת לשונות, היסטוריה וטיפולוגיה

לדיוקם של דברים, אין כל ממשמעות להשתיכותה המשפחתיות של לשון זולת הקשר אל המוצא המשותף, והמוצא המשותף אין בו, כמובן, להבטיח קרבה טיפולוגית בין הלשונות האחיות בהמשך התפתחותן. עצם התפיסה שלילה מושתת מיוון הלשונות לשפות-מושא ייש בה הנחה של התפלגות והתרחקות. אין צורך לומר שככל מחשבה על קשר בין משפחות-לשונות, טיפוס-לשון וגווע סרה היא מדרך הישר המדעית. (במנוחים שאינם בדיק בלשוניים, ושעל-כן אין הם נכונים כל-כך לעניינו ואולי מוטב היה להימנע מהם, יכולנו אולי לומר כי אף בהתפלגותן של לשונות הגנים הללו [של הלשונות] אינם בהכרח סימן לתוכנות דומות). גם בלשונות שמיות התפתחו טיפוס-מבנה שונים מאוד זה מזה על אף המוצא המשותף. נctrיך אפוא להסביר (בקוצרה) מה אנחנו מבקשים אצל קרוביהם המשפחתיים של העברית בובונו לבחון את קרבתה המبنית של לשוננו אל העברית ההיסטורית.

גם להיסטוריה של לשון במראצת הדורות במה שיירך ליסודותיה הקונקרטיים אין כל קשר מיוחד ליחסים הגנאלוגיים או לגורל הלשונות האחיות. התבטאות במגוון, למשל, של בז'וֹאן דה קוּרְטָנָה, ממבשרי הבשנות המבנית של המאה העשרים, אשר קבוע (לפני כמאה ועשרים שנה) כי 'eo ipso' ההיסטוריה של הלשון הופכת למיוון גנטי, או דברי אנטואן מִיַּה (שהזרו עליהם גם אחרים), כי 'קביעת המשפחה אשר לשון כלשיי מתיחסת אליה היא נתון הכרחי לתיאור תולדותיה'², כל אלה יש להבינים כנגעים לשחוור ראיית התגבשותן של הלשונות וההיסטוריה הקדומה שלהן. אין הדברים נכונים באשר לשלבים ההיסטוריים מתוודים וידועים.

אם בכלל זאת מוצאים אנו טעם לקשור בבחינה של צורת הלשון בהתפתחותה ההיסטורית את העברית עם אחותיה השמיות, הרי זה מושם העניין הרבה שיש בהשוואה דרכיו התפתחותן ומידת שינוי קלסטרן של לשונות בנות מוצא משותף. בהשוואה זאת ניתן יקל יותר להבחין בין הייציב לבין החולף בחיה הלשון, בין העומד לבין הפרוץ, ובין אופיים של השינויים שחלו בעברית לדורותיה נוכן להעיר במשוואת תוצאותיהם של תהליכיים שנצפו בלשונות אחיות ונתגללו מאותה נקודת המוצא השמית כמו אלה שבברית. כך נוכל להיווכח עד כמה רחוקו לשונות אחדות

² בז'וֹאן, הערות כלויות, עמ' 70-71; מיה, קרבת מוצא, עמ' 101. חזורה כמעט מילולית על דברי מיה תימצא בדברי גרייבורג, קרבה גנטית, עמ' 35.

מתוך

הלשון העברית בהתפתחותה ובהתדרשותה:

הרצאות לרגל מלאות מה שנה ליסודות וער הלשון העברית
ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ז

אהיות לעברית מן המקור המשותף ריחוק שאפשר לתרצוי בኒומוקים ייחודיים של העדר רציפות היסטורית טבעית ומלאה. יבלטו אז ביתר בהירותו אוטם סימני-היכר אשר נשארו מושתפים ועל-כן טיפוסיים. לא מפתיעה במוחד העובדה שעקרונות מערכת התצורה המורשת, מושרש ועד צורה מוגמרת (יותרמן הצורות עצמן ושימושיהן), הם הגראין הקשה שנתקיים בכל לשון שמית.

ג. קרבה גנטית ושורשים היסטוריים

הזהות עם העבר הלאומי הקודם והשאיפה להחיה את צורת הלשון העתיקה נתגלו לפעמים – אולי מבלי משים – לרגש של קרבה היסטורית, לשונית ותרבותית אל ה'משמעות' כמושג כללי (אשר במאה התשעים-עשרה, ואולי אף ביום, לא תמיד נעשית בו הבחנה בין זהות הלשונית לבין האתנית והתרבותית, בין 'ההיסטוריה הפנימית' של לשון 'ההיסטוריה החיצונית' של נסיבות השם בה). כך הרגש לנראה אליעזר בן-יהודה, אשר בעיקר מתווך שהשתכנע כי הערכית היא הלשון הקדומה ביותר לשמית הקדומה ביקש לאמץ את כל אוצר השורשים של הערכית דווקא לצורך הרחבת הלשון העברית. מנקודת מבט אחרת (ועם מסקנות הרבה פחוות סוחפות) ראה אף יוסף קלוזנר, למשל, את אוצר המלים שבלשונות האחות, וביחד בעברית, כמשמר את הירשה השמית האבודה של מילים שהעברית הפסידה אותן מסווג שלא זכו לבוא במקרא.³ לדברי המשורר יהודה לייב גורדון (אשר גם בן-יהודה וגם קלוזנר עיטוטם) על המלים שבשפת העברים יושבי הארץ, 'במלות כאלה היו משתמשים גם אבותינו בזמנם באותם מיני שימוש':⁴

הזהותות הרגשית והאדיאולוגית אין היא מעונייננו כאן; כבני ישראל מתייחסים אנו מילא על תרח אבינו, ואם ימצוא מישחו לחולות את עבריותו בلمך מה לנו כי נלין עליי, אבל מעד תולדות הלשון הזהות הפשטנית עם ירושתם של הקרובים ה'משמעות' (ערבים, כנעניים ואפילו ארמיים) איננה מתיישבת בשלמות עם המודל ההיסטורי של התפצלותן,

³ על הדעה כי הלשון היהור קדומה להלשן השמית הקדומה היא הלשון העברית ראה בן-יהודה, מבוא, עמ' 76-73 (בעקבות מלומדים אחרים). על ההצעה לראות בכל שורש עברי שורש עברי בשורש ראה: בן-יהודה, מקורות, עמ' 5-8 ואילך; בן-יהודה, מבוא, עמ' 13.

⁴ ראה: בן-יהודה, מבוא, עמ' 13; קלוזנר, לשון היה, עמ' 53. שם מצוטטים גם דבריו 'יל גורדון מן 'המלחץ' תרגמ"ג.

מתוך

הלשון העברית בתפתחותה ובהתחדשותה:

רצאות לרגל מלאות מה שנה ליסודות ועד הלשון העברית
ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ז

יחודן והתרחקותן של לשונות שווות-המורצעא.⁵ אלה שונות זו מזו במידה ריחוקן ובמהות שיניהן מן המקור המשותף לפי התנאים ההיסטוריים אשר בהם הן התקיימו ובהשתראת שפות הרקע של דובריהן והקשרים המתחלפים שהיו להם במרוצת הדורות, וכנראה גם עקב גורמים אחרים שקשה להגדירם.

בஹשואה הזאת (הकצרה, והחלkit מואוד) מבקש אני, כאמור, אך ורק נקודת תצפית לשם הבנה טובה מעט יותר ואובייקטיבית יותר של מידת זיקתה של העברית החיים ביום אל שורשייה ההיסטוריים, כדי להיווכח אם באמת הולידיו דורותינו טיפוס-לשון חדש אשר בריחוקו מן 'האופי השמי' של העברית בעת חייתה בעבר הוא חריג בהשוואה לשונות אחרות, שצמחו מאותו המצע ללא ניתוק רציפות קיומן, או שמא למורות כל גלגוליה המיויחדים ועם כל הקורות אותן אין העברית כתופעה היסטורית מראה סימנים שלא נודעו כמותם בתולדות הלשונות, ואז גם שאלת 'אחדותה ההיסטורית' ודאי לא תעורר התרgesות מיווחדת. נשתדרל אפוא לבדוק שניים היסטוריים אחדים אשר תוצאותיהם נראהות בעברית החדשה במערכות קולותיה, צורותיה, וכמה מצירופיה ומבנה, בהשוואה לאשר יימצא באחיזותיה שחיות עד לימיינו אלה.

ד. המערכת הפונולוגית ושאלת המבטא העברי

בעניין מעמד המערכת הפונולוגית במבנה של לשון, בייחוד בבחינתה של לשון כהויה ההיסטורית, יהיה עליון לעיין בהמשך הדברים גם אם בקיצור. ראוי לחת את הדעת לכך שתיאור הגאה של לשון, במימושיהם ובהתארגנויותיהם, לעולם אין הוא נכון אלא לזמן ולמקום. לשם השקפה על תהליכי שטבונו חותם על הפונולוגיה ההיסטורית של העברית הבה נשווה את גורלם של כמה עיצורים בשלושה שלבים בתולדות לשונו: (א) בשלב שאפשר להציגו כתולדת המעבר 'משמעות עברית' (אבל בהכללת שלבי הבניינים שבחלקים מסוימים הם לעברית ולעוד לשון או לשונות); (ב) במערכת המתועדת בטקסט המקראי המסורתית (תולדת המעבר של א אל ב); (ג) בלשון הרווחת ביום (תולדת מעבר ב אל ג) כפי

⁵ על ייחודה של העברית בשל תהליכי כמו (א) דחигת יסודות, או צורנים, שהיו מצויים בלהגים, (ב) קיומן של הבחנות שלא נהגו בלהגים בנוונים או (ג) היקביעותם של יסודות נבדלים אופייניים לעברית וראה מרג, ראשיתה של העברית, עמי

.180-177

שהיא נהגת בפי המקימים מערכת הבחנות מינימליסטית (כבודיבור אשר אתם שומעים מפי עכשו).

במערכת עברית א :

$z \leftarrow z/\ddot{\delta}$ 3	$\hbar \leftarrow x/\hbar$ 2	$\aleph \leftarrow \gamma/\zeta$ 1
$s \leftarrow s/\acute{s}$	$\mathfrak{z} \leftarrow \mathfrak{z}/\theta$ 4	$\mathfrak{z} \leftarrow \acute{s}/\mathfrak{z}/\theta$ 4

במערכת עברית ב :

$\ddot{\delta}/d \leftarrow d$ 8	$\gamma/g \leftarrow g$ 7	$(v)\beta/b \leftarrow b$ 6
	$\theta/t \leftarrow t$ 10	$x/k \leftarrow k$ 9

במערכת עברית ג :

$t \leftarrow \dot{t}/\theta/t$ 13	$d \leftarrow \ddot{\delta}/d$ 12	$g \leftarrow \gamma/g$ 11
$x \leftarrow \hbar/x$ 16	$k \leftarrow q/k$ 15	$v \leftarrow w/v$ 14
		$(?) \leftarrow \gamma/?$ 17

$\text{ה}=ה, ח=ח, ז=ז, ע=ע, נ=נ}$	$\text{ה}=ה, ח=ח, ז=ז, ע=ע, נ=נ}$
$\text{ט}=ט, ד=ד, צ=צ}$	$\text{ט}=ט, ד=ד, צ=צ}$
$\text{ס}=ס, ת=ת}$	$\text{ס}=ס, ת=ת}$
$\text{ך}=ך, ק=ק}$	$\text{ך}=ך, ק=ק}$
$\text{פ}=פ, ו=ו}$	$\text{פ}=פ, ו=ו}$
$\text{ר}=ר, ש=ש}$	$\text{ר}=ר, ש=ש}$
$\text{ל}=ל, צ=צ}$	$\text{ל}=ל, צ=צ}$
$\text{א}=א, א}=א, א}=א}$	$\text{א}=א, א}=א, א}=א}$

התגבשות מערכת א כרוכה בין היתר בהתחמיזויות שהביאו לידי פליטות של החוכמים הוילוניים (ג, א) והביזנטיניים (ד, ט) וביטולה של הבחנה בין x ל-ה. מערכת ב הולידה מחדש (גם אם בתחילת ביטולו בסיטוטוס אחר) חוכמים וילוניים וביזנטיניים, ושוב יש בה הבחנה בין x ל-ה. החוכמים (ג, ד, ט, שבו ונפלטו במערכת ג וכן שבה ובטלה בה הבחנה בין x ל-ה. אפשר היה לכאורה לטוען כי לידיהם מחדש במערכת ב של הגאים והבחנות אשר נשחקו במערכת א יכולות ללמד על אותן ההגאים והבחנות שהם כמובן שייכים ל'שמות' המשוקעת עמוק בטבעה של העברית עד שהיא חזרה ומחדרת מותך עצמה. ואולם בה במידה אפשר גם לטוען שפליטתם של החוכמים הנזכרים בדיבור העברי כיום (שבהם נתמשכו $\text{ג}, \text{ג}$, $\text{ד}, \text{ד}$ ו- $\text{ת}, \text{ת}$ הרופאות) וכמוו ביטול הבחנה בין x (כ) ל-ה (ח) משקפים את טבעה הייחודי של העברית, שהרי בתהליכי כל אלה ממש הייתה כרוכה, כפי שראינו, גם התהווות הפונולוגית של העברית

מתוך

הלשון העברית בהפתחותה ובהתרדרותה:
הריצאות לרגל מלואות מה שנה ליסודות ועד הלשון העברית
ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ז
© כל הזכויות שמורות

העתיקה (מערכת א). לאמתו של דבר אין ממש בطنנות באלה, לא בזו אף לא בזו. אפילו היינו מחזיקים בתיאור הלשון כארגוני (שלפנים היה חבר על הבלתיים), לא היה הדבר יותר ממטפורה; ייחוס אטיזום לשון הרוי והעירוב מין בשאינו מינו. יתר מכן, אינני יודע אם בכלל ניתוח הפונטיום הוא חלק מאף בקביעת זהות הלשונית. (ניתוח כזה חשוב, כמובן, לתיאור עצמו של כל מערכת תקשורת נתונה בזמנה ובמקומה). ניסוחו הבahir של רומאן יעקובסון, 'הגבולות בין תוכנות פונולוגיות נבדלות', פעמים רבים אין הם מתלכדים עם הגבולות בין לשונות או משפחות-לשונות.⁶ איסופוניים (קווי-תיכום פונטיום) אשר חרוצים לשונות ומקייפים אזורים על לשונותיהם הנבדלות מוכרים לכל דיאלקטולוג, ואין היוזרות מעכ' כזה קשורה דווקא בניתוח הרצף ההיסטורי של הדיבור.

בתקופה הארכאה שהברית לא הייתה בה לשוני-דיבור יומיומי נשתרם היגיוה במסורות קריאה, אשר השתנו מארץ לארץ בעיקר לפי מבטי לשונות הדיבור של היהודים בארץות מושבם, אבל אילו דיברו עברית בכל המקומות בהם, וראי היו השינויים הפונטיים גדולים פי כמה, וכן מן הסתם היה גם אילו דобраה עברית בארץ-ישראל בכל הדורות. ואולם חידוש הדיבור העברי היה מלאה בהתרgestות רבה ובשאיפה לקיום צורת-לשון שתהיה המשך לעברית שהייתה לפנים, וכמו בענינים אחרים הורגש הרצון לגשר על פני הדורות חסרי הדיבור העברי החci. המזיאות הארץ היבאה, עד בטרם דנו בכר מורים ומלמדים, לדידי ניצחון 'ההבהה הספרדיית', שמלבד הטעמה עצל רבים (כפי שהתלוננו באותו הימים) 'בקראiat הכל בפתחין ובתוים דגושים' (דברי דוד ילין, בתוך המבטא והכתב, עמ' 49). בחשיבות ההיסטורית של מסות ההגייה התימנית לא השגיחו בימיים ההם, וגם מספר התימנים בכל הארץ היה פחות משמעותם מן היישוב היהודי ומצבעם קשה. בשאיפה לייצרת מבטא אחד שיחלם היגיוה של לשון לאומי מוכבדת נחבאו כמו רגשות וMEMORY: הקשר הרגשי והאידאולוגי אל ארץ-ישראל ואל העברית הקדומה, הגעוגעים למזרחיות, בקשת יפי הצליל והשאיפה למבטא שישקף בדיקנות את הלשון הכתובה. בדעתו שהובעו בעניין המבטא אפשר לפיקר להבחן בכיוונים אחדים, למשל: (א) הזדהות שמיית-ערבית, אשר ניכרה גם בطنותיהם של כמה מחברי ועד הלשון העברית באותה הימים שראו

⁶The boundaries between different phonological features often do not coincide with the boundaries between languages or language families' (יעקובסון, פונולוגיה, עמ' .(232)

בערבית את השתקפות השמית הקדומה, או של מורים שמסורת הגיitem העברית על-פי הערבית; או (ב) הזרחות עברית-מערבית, אשר נשא דברה הקיצוני ביותר היה זאב ז'בוטינסקי; (ג) את תפקיד האיש החכם בויאוכי הימים ההם מילא דוד ילין. מפי הנוהים לכיוון הראשון אפשר היה לשמעו הכרות נמרצות כי 'אין לנו לוזו מהמבטא הערבי ימין ושמאל' (דברי יוסף מיווחס בדionario ועד הלשון, בתוך המבטא והכתב, עמ' 65). המבטא 'המורח' אף תואר כיפה ונעים. ראו רק לצין שהמדובר היה בהיגוי ערבى אידאלי ומולמוד ולא בהיגוי הערבי העממי המצווי, וגם המבטא הספרדי שהתוכנו אליו היה המבטא שבמחשבה יותר משמה המבטא המהלהר למשעה, אשר איש לא חקר אותו ולא תיארו. ז'בוטינסקי הטיעים כי 'אין איש יודע, ולנצח לא יודע, מהו המבטא הנכון במובן של המבטא העתיק, ועלינו עתה ליצור את המבטא' (הmbטא העברי, עמ' 8), וביקש ליצור מבטא שיקרב את צלילי העברית אל היפה שבهجוי לשונות המערב כמו האיטלקית, האנגלית והצרפתית, עם זה יבטיח את הבחנות הדורשות. הוא אף המליך ליותר על הכתב הערבי לטובת הכתב הלטיני. דוד ילין אמרם דיבר על 'הmbטא הנכון המורח' [...] שי אפשר לוזו ממנה מעד האמת המדעית ושאן לוותר עליו [...] מפני התועלתי' (הmbטא והכתב, עמ' 52). וכיון אל לב הנזכרים ראשונה כאשרם כי 'طبع הדבר חייב כי לשפה מזורחת תהיה הברה מזורחת' (שם, עמ' 49), אבל את השקפות המדויקת הבahir היטב לומר: 'אין לנו מסורה ההיסטורית אמתית שתגיד לנו ברור איך בטאו אבותינו כל אחת מהאותיות, גם לא היה לעברית העתיקה מבטא אחד ושווה. 'המקרה היחיד [לדבריו ילין] צריך להיות הכלל [...] כי לכל אות וכל צורה מיוחדת של אחת האותיות (רגושה ורפואה) צרכיים אנו קבוע קול מיוחד, לאמר: לא נחש אחורי המבטא הנכון, כי אם אחורי המבטא שהוא נכון לנו'; 'הmbטא המדויק הוא זה הנotonin לכל אחת מאותיות האלף-בית שלנו קול מיוחד לה', يولמוורה הדרך בזה תוכל להיות לנו לשפה החיה העברית'. ב글ו הודיע ילין לאמר: 'לו הייתה לנו עתה האפשרות להסיר מכל ספורותנו את הו, והחית, והטי, והעין והקוף והטו הרפואה ולבلت השתמש בהן כלל, אז הייתי גם אנכי

⁷ השווה ילין, הרצעה. גם בהודעה אשר שיגר وعد הלשון בשנת תרס"ז למורים בארץ דובר בהחלטה שהmbטא הספרדי הירושלמי יהיה המבטא הרשמי לעברית בארץ-ישראל, ולא הועלתה כלל הגדרת מבטא 'נכון'. על עניין זה ועל דברים אחרים הקשורים בויאוכי או עתה על ההיגוי העברי כתוב לא מכבר מאיר שלו בגילין מיוחד של 'במחנה — עיתון חיליל ישראלי', אשר רוכבו יחד ל-550 שנות עברית; ראה שלו, התמלות.

הראשון לאמור: הקל נקל כמה שאפשר, נעשה את מבטא לשונונו ליותר פשוט, ולרעיון ההקללה התייחס מוסכים גם להקריב את המזרחיות⁸, אבל אם אי אפשר להתאים את הכתב אל הדיבור, علينا להתאים את הדיבור אל הכתב (המבטא והכתב, עמ' 55-47; השווה יילן, הרצעאה). נאמן בדרך דרש יילן שהחלה על ביטול ההיגיון הנבדל של גימ"ל ושל"ת רפות תורה גם על ביטול הדגשת הקל באותיות הלו בכתיב המנוקד ניקוד מלא, וגם החלה זו משנת תרע"ב לא בוטלה, הריהה תפאה עד עצם היום הזה. מעניין שלא מדובר כלל בהחלפת אותו העיקרון גם על השيء. להיגיון על-פי הערכית של ו [א], ט [ט], ק [ק] ולהיגיון הרפה של ת [ת], אשר עליהם החלטת חגייגת ועד הלשון של שנות העשרה, אין איש נזק עוד.

ממחקרים בדורותינו אנו למדים שככל הנראה ההיגיון הקדום של מה שמייצגות ט ו ק לא היה על-דרך הערבית. ההגאים הנחצאים נהגו ככל הנראה הדופים (ולא מולנים או מלועעים) לנראה לא רק בפרוטו-שמית ובלשונות השמיות הדרומיות אלא גם ברוב הלשונות השמיות זلت הערבית בהפתחותיה המאוחרות יחסית.⁸ גם ההיגיון המוחכר של צ' איננו חסר יסוד היסטורי (השווה שטיינר, צ'די מחוככת). כל אסון, כמובן, לא היה קורה לו הצליחה הבנטה [ט] ו [ק] הערביים למבטא העברי המקובל,

⁸ למסקנה כי העיצורים הנחצאים הם במקרים הדופים הגיעו בלשנים רכבים; ראה ביחיד: קנטינו (העיצורים בשמית, עמ' 93-90 [= 290-293], סעיף 10 B). דולוגופולסקי (נחצאים), אשר הגיעו למסקנות דומות למורות השוני שביניהם גם בחומר ששימש להם בעדות וגם בעקרונות המתוודים והתואורתיים שבסיסו מחקרים; השווה עתה בומהרד, עיצורים פ"ש, עמ' 115-117, סעיף 3.0. המיויחד בהיגיון הידרוף (ejective), בדרך מיומשים של העיצורים הנחצאים החבשיים, הוא הסגירה האחוריית הגלוטלית והחלל הסגור שבין סדק הקול לבין מקום החיתוך שבפה, הקיים בעת יצוב החיתוך הקפל (וכיווצו לחץ לשני הכוונים). אלה מונעים כל אפשרות של קוליות בהגה הנוצר, ובכך מוסבר היעדר ניגוד של קוליות בנחצאים השמיים; דרך היגויים של העיצורים ההדופים אפשר גם להבין את העיראה השפעה אסימילטורית שלהם על הסביבה הפונטית. שינוי של היגוי הדרוף להיגיון מגוון או מלועע הוא תהליך ההיסטורי אפשרי; ראה גם אורון, העירה (השווה גם לאופר ובר, נחצאים ולועים, על העיצורים הנחצאים בערבית ובמבטא של עברית על-דרך הערבית). אפשר שהלשונות הדרומי-ערביות החדרשות תוכנה ללמד על שלב הבניינים בשינוי מעין זה, אבל הגדרתם הפונטית של הנחצאים הדרומי-ערביים עדין אינה מוסכמת: תcornת המבחן מתוארת בגלוטיליזציה (ג'והנסטן, הלשונות הדרומי-ערביות, עמ' 6 [= עמ' 98]) או לרינגליזציה (לונה וסימיאון-סנל, עיצורי מהרי).

אבל החזרה עטרה ליוונה קרובה לוודאי שלא הייתה בכר, ובענינינו לשון כל תופעה הנולדה בהתליך טבי טובה מחד וטוהר מתוך תיקוני יתר. אם נשווה את מערכת-ההගאים כפי שנטגלה בעברית של עכשו אל תולדת ההתחזיות הפונטיות אשר חלו בלשונות שמויות שחיות עד היום, לא נתפלא כמובן למצואו כי העברות השינויים הפונטיים בכל ענפי המשפה השמית איננה משווה להיגוי הלשונות השמיות צליל טיפוסי, וממילא לא תהיה לשונו חורגת בקளותיה מכל טיפוס שהוא.

להגי העברית, אשר כבר בספרות הקדומה רבו העדויות על ההבדלים ביניהם ועל מה שנתקפס לבני שבטים שונים בסוגי קלקלות בהיגוי של זולתם, כמו הcksחה והעמעמה, הףראתיה והטطمאניה, התצ'ג'ע והענענה ועוד, אינם מייצגים טיפוסים של 'פונטיום שמי', תהי משמעותו של ביטוי כזה אשר היה.

ברוב להגי הארכאית המדוברת יום, בדיק כבストוג הדיבור הרווח המensus בבחנות (מערכת עברית ג שלעיל), אין הבחנה מורשת בין [ן] ל-[א], בין [א] ל-[א], ולא הכפלת עיצורים מורשת (ביטול ההכפלת מפוצה או שאינו מפוצה בתנועה המקדימה). להגים אלו — יש פערם עמוקים בין מערכות-האגאים הנבדלות, ואם יש בהם מבחין פונולוגי, בדמות הסינהרמוניום, שאפשר היה לראותו גם כירושה של לועות שאבדה, הרי ירוש זה דומה לשכן יותר מאשר דומה לאמו.

اللשונות הדרומי-ערביות, תרמוו לפונולוגיה השמית המשווה נחשבת הרבה בשלה העובדה שבחן בלבד נשתרמו מובהנים הגאים וחוכמים צדדים, אבל לשונות אלה המדוברות יום ורחוקות הן מאוד במקול צלילים ממשמרנות היסטורית.

והרחקו ביוטר לשונות-הדיםior הניאו-אטיפיות, אשר תהליכיים רבים שינו את דמותן לבלי הכר, אבל רובן מקיימות תפקוד חי של הכפלת העיצורים, וככל שימרו את החיתוך המקורי של העיצורים ההדופים.

כדי להמחיש את השוני הרב שהתחفت במהלך הדורות בין מערכות-האגאים של השפות האחיות, די להציג צורותיהן של מילים אחדות בגלגוליהן הפונטיים בענפים המייצגים את משפחת הלשונות השמיות, ללא פירות ובעירוב להגים (ראה הטבלה בעמוד שמאלו).

את כסמו של דיבור עברי במבטआ ערבי למורי העברית המתחדשת אפשר להבין; היגוי זה קיים בסביבה הקרויה ובמסורת-לשון עבריות, ובעיקר: נשתרמו בו הבחנות שמקבילות לרוב האותיות העבריות. מתוך מסורת היגוי כזאת, בלי לאמץ את כל תוכנותיה, וודאי בלי לחוקות בכלל את הדיבור העברי העממי, עוז היה הרצון לייסד מבטא מופתי של

עברית	ארמית	דרכם-ערבית	ערבית	אתיופית
ḥət	xata	yayt	?uxt	axot
ḥawti	xalunta	yít	?ixt	
ə(hə)t ätit	xāsa	eḥet		
bäk'ä- bäššä- bäče	bxē- bxi- bēše	bēko	biča	baxa
addis	xadta			xadaš
ağgis	xala			
hağis	xāsa			
eb, ayəm	xalwa	ḥélob	ḥalib	xalav
læg bayy äč, ärč	yala (yalunka)	(éléd)	walad	yeled
sost	ṭlāha	šhelēṭ	ṭalāṭ	šaloš
šešt	ṭaha	šhalīṭ	tlāṭ	
		śile		
ṣäwwə́a çohä	ṣwax	eṣyéḥ	ṣāḥ	tsavax
			ṣayyaḥ	

לשונות-התרבות העברית, שיתאים למסורת הכתב ו אף יעורר אסוציאציה אל דברו אבותינו הקדמונים. בסך-הכול ביקשו מוריינו ומשכליינו שניהה בכל העמים בעלי מבטא رسمي (received pronunciation) בלעוז, או בקיצור RP. בנטיחתו של טור-סיני, אשר הטיעים אף הוא כי 'במובן המדעי אין מבטא נכון בעולם [...] ובמובן זה כל מבטא הוא נכון', 'מבטאנו ציריך להיות (א) נקי משגיאות הבאות מתוך חוסר ידיעה בעולמא, (ב) מדויק וברור, (ג) כפי האפשר מכובן למבנה הלשון ול貌פה, (ד) כפי האפשר יפה, (ה)طبعי (המבטא העליון, עמ' 7-8) [אבל כבר בשיר הפתיחה בספרון של טור-סיני על המבטא שם, עמ' 5 נופלת עין על אל-'ף: 'בראש האלף התעלף']. אם עצם זיהוי הקולות בשפה [...] ציריך להיחס לעושר לה'

מתוך

בדברי יילין (המבטא והכתב, עמ' 49), אשר שיבח את המבטא המזרחי המקל משומם בר לימוד ההיגוי הנכון של שפota ורות, וدائί יש לשמווח על הגאים שהעברית הת העשרה בהם, כמו צ' [צ], ז' [ז], ג' [ג]. ההתאמת הדיבור אל הכתב יכולה לעמוד על הפרק כל עוד היה הדיבור המחוודש בתהיליך התגבשות והתבערות; בלשון חיה בפי הציבור אפשר יהיה, כמובן, ברבות הימים לקרב את הכתב אל הדיבור אם ירחקו זה מזה מאד, אבל בשינויים כאלה נימוקים בלשנים טהורים מעולם לא היו הגורם המכريع, משום שהחלומות מסוג זה הקשור במובוק להכרעות בעניינים של תרבות לאומיות. ואשר להיגוי עברי מופתי, תרבותי, מדוק והדור, כמו לעניין לשון מופתית בכלל, בין שנחשבים נחותים בין לאו, אלה תלויים במופת חי, אבל בסוציאולוגיה של לשון (ובסוציאולוגיה בכלל) אין לי שום מבינה, ועל אנשי המופת של הדור לא אוכל לפיקר לאמר דבר.

ולאחד הדרישה את חיה מעולם, כיעד היהתה נשמעת? זאת, כאמור, קשה לנחש. אולי היה ההיגוי קרוב לוזה שבפי השומרונים יושבי הארץ, ואו על 'בחור' היה נאמר *zur*, ול'גער' היו קוראים *nar*.

ה. מערכת-הצורות

באשר למורפולוגיה, אין כל חידוש בהבנה כי בכל לשון בעל מערכת הצורה תהיה המערכת הזאת המסתגרת הייעבה ביותר והפחות פתוחה לחדרה מבחן.⁹ ביתר דיוק נכון ליחס יציבות יחסית זו למערכת-הנטיתיה, והרבה פחות מכך למערכת-הגיראה. מערכת-הנטיתיה משתנה גם היא עקב תהליכי של שחיקה פונטיית, השתוות ואנלוגיה בתוך הפרדיגמה ובין הפרדיגמות הפרונומייניות, וגם עקב שאלות (אפילו כאן) מלשונות אחרות, בעיקר מלשונות סובסטרטום קרובות-מבנה. שינויים כאלה ואחרים יש בהם גורמים העטברות והתגבשות של נטלו הירושה ההיסטוריה, יש מהם גורמים לשחיקה של צורנים ולהתארגנות מחדש של הפרדיגמה, ויש לשון כאלו משליכה מעליה את מערכת-נטיתיה המורשת לטובת מערכת-נטיתיה חדשה המתארגנת על בסיס אחר. בין השפות השמיות החיות, לשונות אתיופיה מייצגות את הציגוף הכבד של תהליכי שינוי

⁹ עם זה אני סבור כי דברי בז'חים (האחדות ההיסטורית, עמ' 19-20) על המורפולוגיה שהיא 'קשורה בכל חליקה ואתומה לחולtein בפועל' מנוסחים בקיצורית רבה מדי. השווה: השפעת מערכת-צורות.

מופלגים המוסיפים על עומס הירושא; הארמית החדש היא הדוגמה הקיצונית לгибוש מערצת-ינטיה חדשה עלי-יידי וורבלי-וציאיה של ציורוף צורות בינויים עם כינויי גוף (ושל ציורפים עם צורות שם-הפעולה וציורפים אחרים), ומערכת זו דחפה כמעט לחולטין את המערכת הישנה. כדי להבין את שני כיווני ההתפתחות המנוגדים, דמי לנו שנתבונן בעורות-פועל אחדות באחת מן הלשונות הדרומי-אתיאופיות כבדות-הירושא ובכמה מקבילותיהם שנוצרו בתהליכי התגבשות הארמית המזרחתית החדש. בגוראה התרכזו והסתבכו כינויי הפועל (כ"פ) ויש מהם פרדיוגמות נבדלות ('קלות' ו'כבדות') המותנות בתולדות סופי צורות-הפועל שלו להן כינויי הפועל מצטרפים; עוד מתקשרות לפועל סופיות (אף הן בנטיה) לעצין צורות החיווי העצמאי החיווי (חע"ח) בפרפקט ובאי-פרפקט, ובחריתן של אלה מותנית בכלל בצוון הסופי של הקומפלקס הפועל (צורת-הפועל הבסיסית או כינוי הפועל).

להלן צורות אחדות מן הפועל 'ראיה' (>**hzy*) בגוראה (בלहג של סודו) להדגמת מננון התצורה העמוס (השוואה גולדנברג, בסתאנניה):

רְאִיתִי	ažžäh ^w + -u (חע"ח) = ažžähi
רְאִיתֵנִי	ažžäh ^w + -kkä (חע"ח) + (כ"פ) -u = ažžähukko
רְאַתָּה	ažžätt + -i (חע"ח) = ažžätti
רְאַתָּךְ	ažžätt + -hä (כ"פ) + -i (חע"ח) = ažžättəhe
רָאָה	ažžä + -u (חע"ח) = ažžo
רָאָהוּ	ažžä + -nn (כ"פ) + -t (חע"ח) = ažžännet
רָאָנִי	ažžä + -e (פ"ח) + -u (חע"ח) = ažžew
רְאִיתִ	ažžäš + -in (חע"ח) = ažžäšin
רְאִיתָ אֹתוֹ	ažžäš + -u (כ"פ) + -i (חע"ח) = ažžäšut
רְאִיתִיִּנִי	ažžäš + -ňň (כ"פ) + -in (חע"ח) = ažžäšəňňin
	ažžäš + -ňň (כ"פ) + -u (חע"ח) = ažžäšəňňu
רְאִיתֶם	ažžähm# / ažžähmu- + -n (חע"ח) = ažžähmun
רְאִיתֻנוּ	ažžähmu- + -ňň (כ"פ) + -u (חע"ח) = ažžähmuňnu
רְאִיתֻנוּן	ažžähmu- + -om ^w a (כ"פ) + -n (חע"ח) = ažžähm ^w om ^w an

מזהר

הן ראו ažžäma + (חע"ח) - = ažžäman
הן ראות ažžäma + čč (כ"פ) - + (חע"ח) = ažžämačču

בארכמית המזרחתית החדש צורות-פועל מחדשות בנויות, כאמור, בין השאר מ'ירובליוזעה' של צירופי בינויים עם כינוי-גוף צמודים. בזיהוי הפעול אין איחיות בין הליגים הנבדלים, וטיפוסי צירוף אחדים אף קיימים זה לצד זה. תוצאתה הארגון מחדש של מערכת-הפועל בהחלטת פשטונה, וודאי לא דלה, אבל היא פטורה מעומס הירושה של מערכת הפעול הקדומה. הצגת אחדות ממקבילותיהן הארמיות של צורות-הפועל המובאות, הנגורות מאותו השורש *hzy**^ג, תוכל להבליט את ההבדלים במידה מסוימת (ובסוגרים נוספים פירוק הצורות לרכיביהן וمعنى תרגום משוחזר של רכיביהם אלו):

רأتيי	xzeli (xze+li)	(יחוי לי)
ראיתך	xzitti (xze+t+li)	(יחוי אתה לי)
	qam xâzinnox (qam xâze+n+lox)	(קדם חוץ אני לך')
	xzelilox (xze+li+lox)	(יחוי לך'
ראתנה	xzela (xze+la)	(יחוי לה')
ראתך	xzitta (xze+t+la)	(יחוי אתה לה')
	qam xazyā-lox (qam xazyā+lox)	(קדם חוץ לך')
	xzelalox (xze+la+lox)	(יחוי לה לך')

בדיבור העברי רבים היו השינויים הפנימיים מתוך תהליכי פונטיים ואנלוגיות פרדיגמטיות, הם פעלו בכיוונים שונים וגרמו לפירוד מבני רב בין הליגים הנבדלים. כמו וכמה פרטים במערכת-הנטיה העברית אשר מובאים בריגל בתיאורים המשווים כדוגמתה המופلغת של העברית, יתגלו גלגוליהם בלשונות-הדיםbirו הערביות כמשמעותם תהליכי שינוי הידועים היטב מן השפות השמיות האחרות. למשל, נפוצה למדי בלהגים ובביס צורת הכינוי העצמאי לגוף הראשון 'ani (עם - סופית), שהיא כבעברית באנלוגיה לכינוי הKENIN (להבדיל מצורות-הלשון שיש בהן 'ana' לדבר נגד 'ani' לדברת, באנלוגיה לכינוי הנוכחות והנכחות זכר / nta- נקבה). אין זה מפתיע כל-כך שצורת עבר של הנסתרת ב-*a-* (לא-*t*) כבעברית, שמצויה לרוב גם בארכמית הבבלית (שפעה, אבעלעה,

מתוך

הלשון העברית בהפתחותה ובהתחדשותה:
הרצתות לרגל מלואות מה שנה לישור וער הלשון העברית
ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ז
© כל הזכויות שמורות

זבינה, אשפוזה וכד'), נוצרה גם בערבית, כמו *katabah*, *kataba*, *katab*, כמו גם בערבית, כמו *katba*, *kataba*, *katabah*. ומשזכרנו ערבית של תימן, נזכיר עוד כי שם בלהגים תימניים אחדים. תימצעא גם אחת הדוגמאות המובהקות לשאליה של המערכת הנטיתית, באוטן לשונות-דיבור שבחן צורני הנטיתיה של הפעול בעבר לגוף ראשון ושני הם ב-*-k*- ולא ב-*-t*-, כמו *katabku* 'כתבתי', *katabka* 'כתבת' וכד'; אלה ללא כל ספק שאלים ממערכת-הנטיתיה של הסובסטרטום הדרומי-ערבי, אשר בה משתקפת השთות הפריגמה הפרימיטיבית *ta* : *ku* : *ta* : *ku* ← ← (כברשות הדROOMית בכלל), ולא (כברשות המרכזית) *ta* : *ku* ← ← (על להגים ערבים של תימן ראה עתה במIOח ביהנשטייט, אטלאס).

במה שייר לשיוניים עקב השפעת הסובסטרט הלשוני של הדוברים, הרי באופן פרודוקסלי מידת יציבותה של לשון היא ביחס הפוך למידת הייציבות של דובריה: בטהיליך החלפת לשון אצל אוכלוסייה, ככל שייצה ועקשנית יותר דבקותם של הדוברים בלשונות הנסoga, כן תפחית יציבות תכונותיה של הלשון הגוברת בשל המשכיות השפעת הסובסטרט.

מן התובנות הכלליות בגלגוליהם של הלשונות השמיות עד היום עולה העברית המשמשת עתה, בדיבור ובכתב, כחריג בולט: אין לשון שמית שהיא אשר ממשיכה באופן כה ישיר וכפה הדוק כמותה חלקים שלמים מן המערכת הדוקויקת של ירושתה העתיקה. לא כל מה שהיה במערכת הנטיתיה המקראית ובזו של העברית שלאחר המקרא חי בעברית של היום, אבל כל מה שיש במערכת-הנטיתיה ביום הוא ירושה נאמנה ומדויקת למדדי מן העברית הקדומה, ביחסו מלשון המקרא. אפשר, כמובן, למצואות שינויים בתפוצת הצורות, בארגון הבדיקות שבתקופתיה ובצירופיה התchipיריים, אבל במרקע הצורות עצמן לא חידשנו למשה ולא כלום, וכיוום מתקימת בעברית ממערכת-נטיתיה שمبוססת בעיקר על לשון המקרא הטברני.

בחירת לשון התנ"ך לייסוד מערכת-הצורות, לא לככל היא הייתה מובנת מלאיה מיד, אבל, כפי שהסביר דוד ילין, היא הייתה בלתי-מנועת. אני שב ומזכיר את דוד ילין משומ שבחanton הנסים שלפני מלחמת-העולם הראשונה מילאו החלטות של ועד הלשון העברית וראשי המורים בארץ תפקיד מכריע, ובויכוחים הנרגשים בשאלת הבירה בין דקדוק המקרא לדקדוק המשנה לשמש יסוד לבניה העברית החדשה ילין גם ייעג את קולם של השבל הישר ותחושת המזיאות וגם ניחן בסמכויות וב להשפעה שהוסיפו להחלטותיהם של קומץ המתדיינים תוקף מעשי. גם בענייני

מתק

הדקוק הבין ילי שאליו חייתה העברית ברכיפות, הייתה מתרחקת הרבה מעבר לשון המקרא והמשנה גם יחד, אבל 'משר' אלף שנים לא הייתה השפה מדוברת והינו כל כך נتونים תחת השפעת ספר'. שוב הוא טען שאילו הייתה לנו האפשרות להשכיח בפעם אחת את מה שנקבע במוחנו במשך אלפי שנים ולהחל לבנות בנין השפה מחדש, כי עתה יכולנו לברור לנו מה שנראה לנו ליותר *רווח* לנו, אבל כיוון שדבר כזה אי אפשר לו להיות הרוי מכרכחים אנו לחשוב לקיום כל מה שהוא קיים ועומדת, ואותו עליינו לקחת למשל בבונו לקבע צורה למאה שאנו באים לחדר' (דקוק תנכתי ומשני, עמ' 25). במלים אחרות: ההכרעה איננה בלשנית כי אם תרבותית היסטורית; ההשפעה המכראית של התנ"ך היא עובדה שאין למוחות וממנה נגררת ההכרעה היחידה האפשרית. ילי גם הזכיר כי העברית שלאחר המקרא אין מסורת צורותיה מאוששת ודרך קריאת הכתוב בה איננה ודאית. למעשה הוא העיל את העברית מכלול בה צורות מדומות המבוססות על מסירה לקויה של לשון חכמים לפי מצע

הידיעות בעשור השני של המאה.¹⁰

כאשר נוספו על השפעת הסגנון המקראי של ספרות ההשכלה גם החלטת ועד הלשון וכיוון ההוראה בבתי ספר, שהעמידו את דקדוק לשון המקרא לשימוש יסוד ובסיס, אין פלא שמסורת הנטיה המכראית היא שה坦מיסדה ושולטת בעברית. מערכת-לשון שהחלה את חייה מחදש בנסיבות כאלה ומנקודות מועצת ארכאית כל-כך, בארץ קטנה ובתקופה שהתחבורה והתקשורת התפתחו בה הרבה, שינויים מורפולוגיים מהירים אינם צפויים בה למעשה.

אחת התופעות המזויות במערכות הכנויים החבורים היא האפנטטיס (epenthesis) של התנועה הסופית: <-ka <-ek <-ki או כדומה. התפתחויות כאלה מוכרotas היבט מן האורנית, מלשון חכמים ומסורות אחרות של העברית (ביחס, ביחס); בעברית החיים כיום מירוג אוטו שלב התפתחות שמתועד בתנ"ך הטברני (צ' אבל צ'), בעוד שמשמעות שמויות אחרות יש לנו עדות לכיווני התפתחות שונות בשלבייהם השונים. דוגמה נוספת תספוקנה הצורות של 'בית' עם כינוי הקניין של הנוכחות, הנוכחת ללא פקפק בנוכנותן של צורות כאלה. לבירור הצורות הנוכחות ראה שニידר, והדברים בלשונות-דיבור שמורות אחדות (בלא ציון מפורט של הלהגים):

¹⁰ הדין החל בשאלת מה צורת הירבי הנכונה של אן. ב'יהודה ואחרים סברו שהכתיב אוניות מורה על הצורה אָנֵנִים, ובזרמה לה גם במילים אחרות. אמנם ההחלטה הייתה להתריר גם אָנֵנִים / אָגְנִיט, אבל הדין ניצוחו של ילי העלה פקפק בנוכנותן של צורות כאלה. לבירור הצורות הנוכחות ראה שニידר, דקדוק משני, עמ' 15-21.

העברית כלשון שמית חייה

	תגריניא	אמחרית	ארמית	ערבית	ערבית	
gäza-xa	bet-h	ge-dä	bēt-ox	bayt-ak	bēt-ak	בֵּיתָךְ
gäza-xi	bet-š	ge-däš	bēt-ax	bayt-ik	bēt-ki	בֵּיתָךְ
gäza-na	bet-ačč-ən	ge- ^y éñña	bēt-an	bayt-iħna	bēt-na	בֵּיתָנוּ

את שאלת קרבתה של מערכת-הנطיה העברית לטיפוס השמי הארכאי אפשר אולי להעלות באשר לשון המקרא; לשונו כיום תקועה מבחןית ההתרחקות מן השמיות המשותפת כמעט באותו שלב עצמו בעברית העתיקה. זאת ועוד, אמצעי התצורה המשותפים באמת לכל ענפי משפחת הלשונות השמיות מגלים חינויות מיוחדת בעברית החיים כיום.

בניסוח תמציתי (עם החטאים לדיק שניסוח תמציתי גורר בהכרח) אפשר CIDOU לתאר את אמצעי התצורה העיקרי של בסיסי הצורות בכל לשון שמיות כהרכב של יסוד שורשי ווגם-מסגרת המסורגים זה בזה. מוטב שנבחין בין (1) שורש קמאי, (2) שורש ראשוני, ו(3) שורש נגזר וערוך. השורש הקמאי (*Uzwurzel*¹¹ בלאז) הוא עניין לאטימולוגיה ואין עיסוקנו בו כאן. השורש הראשוני הוא המופיע במילוניינו ושלישותו היא אחת התכונות הבולטות של התצורה בכל לשון שמיות. יש בו שלושה דידיקלים (כל הפחות) ושלושה מקומות. יש מסגרות תצורה אשר להן יש צורך להיכין או ליעור שורש רחוב יותר ולערוך אותו במידת האפשר אל אותם שלושת המקומות. בבנייניהם הכבדים, למשל, אשר דורשים שורש שיש בו 'צרור-יעצורים'¹² (או כפל-יעצור) במקום האמצעי, יוכל לבוא שורשים רבידידיקלים הערכיים באופן שבאמצעם רצף של יעצורים צמודים, או שורשים ראשוניים שהרדיקל האמצעי שלהם הוכן להיות 'צרור' כוה בעורת עיבוי או הכפלה. השורש הנגזר הערוך אינו אטימון אלא מורפיה. למשל, יסודו של גלגל מבחינה אטימולוגית בניו מחורה על היסוד גל (גלאג); מבחינה מורפולוגית ישכאן שורש גלאג שבמקום האמצעי בו הרצף יג- אשר לעולם לא ייקבע. גם צורך מסוילן ייחדס למקום אמצעי זה אם רק יאפשרו זאת המגבילות הפונולוגיות. מעד מבנהו ועריכתו של השורש הנגזר אין שום חשיבות לידיתו האטימולוגית, והבנייה הנכונה

11 בלבול לא קטן גורם המינוח שבדוקרי גזנוי, שם מכונה השורש הקמאי, הדורי-יעצורי לדעתו, בשם 'שורש' (Wurzel). והשורש הראשוני בשם 'גאע' (Stamm).

12 'צרור' בהקשר זהה בלבד יוגדר כרצף יעצורים ללא חיצעה, בלי כל קשר למבנה ההברתי.

של 'דרגת-שורש' זו תקל علينا לראות את המשותף במסגרת התצורה של מגל, פָּנְטָר, מְשַׁפֵּד וְסִינְגֶּל; גָּלוֹזָן, סְנֶפְרוֹזָן, מְחוֹזָר, פְּקָנוֹת, דְּבָר וְשָׁנוֹן; או: אֲנוֹרָה, שְׁכָנֶבֶב, חַלְמָנוֹן, כְּזָרָר, טְלָגְרָף, חַנְגָּרָשׁ וְסָפָר.

לחינויוות התצורה השמית הטיפוסית בעברית החיה אין סימן מובהק יותר ובולט יותר מהינויוות הצורותם של שורשים חדשים ראשותיים ונגזרים. בלשון המקרא, הצורה השמנית ענור, למשל, קשורה במישרין בשורש הערוך *-z-ww-*³, אשר איננו קשר צורני ישיר עם ענור, קר גם *גָּיָם*: אין לו קשר צורני בלתי-משמעותי עם קוּם; כשם ששורש קמאי (או: אטיימון) בירידיקלי יש הכרח להרחיב כדי שלושה דודיקלים לעשוותו כשר לתצורה נגורות כלשהי (רצונכם תהי התוספת קרויה אוגמנט שורשי, *Wurzelaugment*). כן שורש שלישי>Create> הרחבה וארגון בפורמט שממתאים למסגרת הצורה הדורשת זאת (ועודין אין זה גוע [או 'ביסיס']). אין בלשון רשית שורשים אלא יצירה מתמדת שלהם. במשמעותם אללו אפשר לגוזר מתייך שורש ערוך *q-yy-t* ומין שוק — *q-vv-ä* (בין שההכפלת ממומשת בין שהוא וירטואלית), וכן נוצרו מן אותן השורש *t-yy-t*² (אִית) וגם השורש *-wt-t*² (אָוֹת) וממנו *-tt-t*² (אָות, אָעָת). אך גם *m-i-b-ä* (שבר, פְּזָבָר) נזר *z-bb-ä* (שבר, שְׁבָר, קְשָׁבָר). הצעגת דברים זו נחוצה כדי להכיר באחדות המשקל של גטוב, שכפול, ולון, אָרוֹז, פְּקָנוֹת, וכדי להפרידה מעניין גזירת שורשים וערכיהם. כאמור: גזירת השורשים שונה היא בכל מקרא, אבל סכימת התצורה שווה. צורות בגון אלה אינן חידוש לשוני של ימיינו אלא מילוי חומר נוסף אל תוך מערכת הצורה המחויקה בעקרונותיה ובמסגרותיה.

עדות לחינויותה של מערכת התצורה המורשת. התרחבות מערכת-הפועל היא אחד השינויים האופייניים לשפות השמיות החיות. התרחבות זו מתבטאת במיוחד בהעשרה הלשנות הללו בעירופים עם פועל-יעזר וביצוון פורמלי של הפרפקטיב ווניגודה. בעברית, אשר בצורתה הקלטית כבר יש מערכת מורחבת עשרה, התפתחה הצורה מחודשת של עבר, הווה ועתיד שפועל-יעזר מקוריים היו בה למודיפיקטורים שבהתכווצותם הפונטיית נעשו לצורנים דבוקים, אך (לא פירות ובעירוב הלהגים) *qa-*, *ka-*, *ku-*, *da-*, *b-*, *am-*, *am-*, *(qā'id)* *ta-*, *ha-*, *rāh*, *rāyih* או *te-* ליצירת צורות עתיד; או *io-* *kan-* (*kan-* (לא נתיחה) המסב לעבר; *ka-*, *ku-*, *kü-*, *k-* בביטויים של פרפקט).

בלשונות הניאו-אטיפיות ובארמית החדשה תימצא מערכת רחבה עוד יותר של צורות-פועל מורכבות, צורות מורכבות מן המעלה הראשונה: צירוף בסיס הפועל הנעזר עם פועל-העזר הנוטה, או מן המעליה השנייה:

ביטוי אשר בו פועל-הוזע עצמו יבוא בכוונה מורכבת עם פועל-הוזע. קיומן של מערכות-פועל מוחבות מפותחות עם פועל-הוזע מוכר לנו כМОבן היבט מלשנות אחרות, בהן גם לשונות אירופי, ולא הבאתין כאן אלא כדי להשוו את כל אלה לעתיקות השמי' של העברית החדשה, אשר יש בה מבחר רב של צירופים לקסיקליים לצורך הבעת הבחנות שנות בשימוש הפעלים, אבל אין בה גרטמיכיל'וץיה של מה שמובע בלשנות שמות אחרות בעורת המערכת המורחבת. אם בארמית חדשה נאמר *ile bi-spāra* 'הוא נמצא בציפייה', הוא בדוק כך באמירות *bä-mäṭäbabäq* lay näw *il est à waiting he is* או *l'attendre*, ועם זה מושלבים היבט במערכות-הפועל של הלשונות הללו.¹³ במערכות-הפועל המורחבת יש גם בלשנות שמות דרכי הבעה לפראקטיות (מבובן של 'Aktionsart'). בתולדות האրמית נכל לעקב אחר היוצרות מבנה פועלי להבעת הפרפקט וגם לראות כיצד הבדיקה הפרפקטיבית המיוחדת נשקה בו עד שנעשה צורת- עבר כללית אשר דחקה את נתית העבר הקדומה, בדומה לתהליכיים הידועים לנו בלשנות אחרות לא מעט, בהן כמה מלשנות המערב.¹⁴ בהשוואה לכל אלה תבלוט העברית בחוסר חדשנותה הדקדוקית.

ו. עוד על מבנים תחביריים, ועל קידומות ושאלות

ראיינו להסביר דברים אחדים על מבנים תחביריים שאינם קשורים במערכות הפועל. התחבר נושא לשינויים הרבה יותר ממערכות-הצורות; חזקה כאן במקרים רבים השפיעתם של סובסטרטים לשוניים, ויש שתופעות

13 התבנית בכל הביטויים האלה היא צירוף של אוגר עם מלתי-יחס + שם-פעולה (עם שחיקת מלתי-יחס במרקם רבים). על התפתחות המבנה, בייחודה במערבית ובשפות שמיות ראה הוזג', המשפט השמנוי; על הארמית החדשאה דאה פולצקי, נטייה; על האمهرית – גולדנברג, מערכת; על התורכית – קוונוב, דקרוק, עמ' 230 (סעיפים 464-463); על המצרית – פולצקי, מצריית, פולצקי, זמינים; על האנגלית – יספרמן, דקרוק אנגלי, ברק 17, פרק 12, עמ' 190-164; על הצרפתית – גרביס, דקרוק, עמ' 585 (סעיף 655, מס' 4) ועמ' 652 (סעיף 517, הערכה 1).

14 הצורה שמדובר בה (ואשר ממנה הובאו גם כמה מן הדוגמות לעיל, כמו *zxcz* וכדומה) מקבילה במבנה לפראקט בשפות המערב. על דרכי הבעת הפרפקט (בצורה זו ובתחליפיה) בתולדות הארמית ראה גולדנברג, פרקטים.

תחביריות נפוצות באזוריים שלמים עד שהן משנה את המבנים המקוריים שלשנות הביאו ירשה ממשפחות מוצאן.

נאמר לא מעט על אופי התחביר העברי, שעם חידוש שימוש העברית בחיי יום-יום השתנה הרבה בהשראת לשונות אירופה ויצא מכלל 'תחביר שמי'. השינויים הגדולים בתחום חלו דווקא בטרם עכו חיה הטבעים של העברית, בין לשון המקרא בצורתה האופיינית ובין מה שאנו קוראים לשון חכמים למסורתיה החדשה (כבר הטיעים זאת בבחירה אחד העם, לשאלת הלשון, עמי-ק-א; ראה במיוחד בנדיר, לשון מקרא ולשון חכמים).

בנגד זה קשה מאד למצוא חידושים של ממש במה שיירך למבני-היסוד התחביריים במהלך התחדשות העברית בדורותינו. מוגש כМОבן פער עמוק בין תחביר המקרא לתחביר לשון ימינו, במידה רבה מאוד בשל השינויים במערכות-הפעול, אף שלא רק בשל כך, אבל אין למעשה פער כזה בין לשון דורותינו לעברית הבתר-מקראית במישור התחבירי ממש.

אם מה שנמצא חידוש תחבירי זו תפוצה של ביתויו שיכוח כמו הבית שלי או הספר של אחיו, או סדר האיברים הקבוע בביטויים כמו המלך חוסיין (בנגד המלך שלמה / שלמה המלך), או נפוצותם של משפטיזיקה ממשיכים, או שכיחותם של משפטים מורכבים עמוסי צירופים משועבדים,¹⁵ הרי כל אלה הם שינוים שבהעדפה ולא חידושים מבניים. שינויים בהעדפה ובתפוצה פעמים רבות הם קוראים בהשראת הלשונות שבמגע, ובזאת אין העברית החדשת שונה מעותות-הלשון שקדמו לדורותינו או אף מכל לשון אחרת שקיים המלא לא נקטע. ואולם שלא בבלשנות המערב (אף לא בידיש הפולנית או הרוסית), בעברית חי לגמרי המבנה 'השמי' של המשפט השמנאי, אשר מבטא את הקשר הפרדיקטיבי באמצעות תחביריים בלבד ללא עזרת אמצעים צורניים;¹⁶ מתקיים בלשונו ללא מתחרים המבנה המושך של ביטוי-התואר המלווה את המתואר ומופיע בהתאם הדקדוקי עמו במין, במספר ובידיע; הסמכות כמו זו מעולמת לא תש בוחה כלל בעברית של ימינו וסדר רכיביה לא הופר; במשפטי הזיקה נפרד צוין ההתארה התחבירית (פ', א'ש) מן הכנוי החורז בכיבים מוקדם.

לא כן תחבירן של כמה מן השפות השמיות האחרות, אשר בהן התרחשה במהלך הדורות מהפכה תחבירית: גם בארמית החדשת וגם בלשונות

¹⁵ ראה רוזן, העברית שלנו, עמ' 129; רוזן, עברית טובה; רוזן, עברית בתימינו; קוטש, תולדות; בלאו, עברית ורבית ספרותית (בפרקים אחדים); רוזן, אנטיקלופדיה, טור 664.

¹⁶ על עניין זה ביתר פירוט ראה גולדנברג, יהסם תחביריים, ביחסו עמ' 15-16.

הניאור-אתיופיות נולדו פרדיוגמות-נטטיה של אוגד, והמשפט השמנני הטהור חדל; בשפות אתיופיות נהפר סדר האיברים שבקשר הלואוי: המתאר מקדמים את המתואר (כשם שהמשלים קודם למושלים), והסמיוכות היישירה מתחה ותחתייה משמש הרכב תחבירי אשר גם בו המתאר (הגנטיבי') מקדמים את המתואר (כайл'ו הקדים בעברית הסומך את הנסמרק), ומשפט-הזיקה (כמו כל ביטוי 'גנטיבי') קודם לשם הזוקק; בלהגיים אחדים של הארמית החדשאה הסמיוכות היישירה גוועת או מתחה; גם בלשונות הארמיות וגם באתיופיות, על-אף ההבדלים הגדולים שביניהן, הקומפלקס הפועל עם הביטויים הפרונומיינליים הכלולים בו (המייצגים איברים שונים מחקרים אחרים של המשפט) התרחב על חשבון שילובם התחבירי של העירופים השמנניים.

העברית بلا ספק ארכאית הרבה יותר במבנה היסודיים, וזה ייחודה הבולט בקרב הלשונות השמיות החיות. בעברית של בריכוסבה, שכتب במאה השנייה 'בטוב אתם יושבים אוכלים ושותים מנכסי בית ישראל ולא דואגים לאחיכם לכל דבר', או של הרמב"ם, 'שיכל היה לכטוב עבור אלף שנים' מותר לזרועו שתי שורות זו לצד זו של קישואים ושתי שורות בעידן של דלוועים'¹⁷, אין דבר שהוא זו לתחביר העברית של היום. אם נכוון לראות במשפחת הלשונות השמיות 'טיפוס' במובן שהשתמשו בו בעלי 'התיפולוגיה של השינוי'¹⁸, SMA דוקא בארכאיותה זו, ולא בחידושים שברוח שפות אירופה, תימצא העברית החדשה חרוגת מן 'השנית הטיפוסית'. בלשון שנתחדשה על-יסود צורתה הקדומה אין בכר כל תמה.

בחידושים מבנים אחדים, כמו יצירת קידומות שלא היו רגילות במבנהן של שפות שמיות, יש דמיון רב בין הלשונות בתהיליך המודרניזציה. באמהרית, למשל, נוצרו קידומות גוזרות מן הלשון המודרנית, אבל גם מלשון גזע העתיקה. מן הט sog האחרון, קידומות כמו - (אי') לשילה, או - (קdem-), תהינה מוכרות לכל דובר עברית. לעומת זאת - (sayensawi) באמהרית צירופים חדשניים (לפי דוגמת ביטויים כמו n-aman'i 'לא-אמאי' או ogem-i 'אי-הדרעת' שבגעז), למשל:

¹⁷ בהעתקת ציטיטים אלו שינויי דברים אחדים שככטיב ובמבעט (או בעורה, כמו הסימות ב 'ץ') כדי שלא לטשטש את דמיון המבנה התחבירי להה של תחביר לשון ימינו. (המובאות הן מתחן האיגרת שכח שמען בר בוטה אל אנשי עין-גדי, ומונע משנה תורה לרמב"ם, הלכota בלאים ד: א).

¹⁸ על קביעות טיפולוגיות לגבי משפחות-לשון והטיפולוגיה הדינמית ראה גולדנברג, 'יחסים תחביריים', עמ' 12-13 והספרות הנזכרת שם.

lebb-wällad-i - לכנות כתיבה לא בדיונית, non-fiction (שלילת fiction). לשון גען משמשת את האמරנים בדומה למה שהארמית משמשת אונתו. בעברית החדשת התרחוב השימוש בשלילת שמות-פעולה בעורת - יותר מן השימוש בשמות-פעולה שלולים בשפה האירופיות (ראה רבין, לחקר העברית, עמ' 251-252). חידושים כאלה, כמו גם שאלות צורני גזירה (בקיבוצניק, גטניצ'יק ועוד) וביטויים שנוצרו מתחור תרגום-שאילה, הריהם תופעהמושתפת לכל הלשונות בעולם המודרני. מחקרו של יהושע בלאו 'תחיית העברית ותחיית העברית הספרותית' הראה את השפע המדרמים של ביטויים שנולדו בלשונות הללו בהשפעת הקשר ההדוק בין חלקי העולם בדורותינו. מרבים כיום לדון בשאלות עקיפות וישירות בלשונות אירופה עצמן, ויש גם באירופה החדרדים לאוקיוגיה הלשונית. בעניינים מסוים זה שמדאיים את הבריות לא הלשון ומבנה עיקרי, כדים פריצת הגבולות שבין אורי התרבות. מעיות זו יכולה להלhib את אחד ולהחריד את الآخر, אבל נגיעה להיבטי הלשוני איננה עשויה אותה לשאלת בלשנית.

בדברי השתדלתי לשכנעכם כי במבנה הבסיסיים ובמערכותיה הצורניות העברית רוחקה מן המצב השמי הקדום פחות מאחדותה בנות אמה החיות בימינו. לא ידועה לי פרספקטיבת טובה מזו להעיר את 'אופייה השמי' ואת אחדותה היחסטרית מבון הכלולני של המושג.

האם 'לפי ההרגשה' העברית היא באופייה לשון שמי? איני יודע אם יש בכלל ממש בהציג שאלת כזאת. כאשר פוענחה כתבי-ההתודת ונתגלתה לשון אשור (האכדיות) עלתה גם שאלת אופייה השמי של לשון עתיקה זו. החוקר הנודע ארנסט רנאן (Ernest Renan) הביע לפני האכדיות איננה 'באשר ליחסה השמי הבהיר וטען: [cette langue...] blesse en plusieurs points le sentiment que je crois avoir d'une langue sémitique' '[הלשון הזאת...] פוגעת בכמה וכמה נקודות ברגש אשר אני מאמין שיש לי ב[זיהוי] לשון שמי'. על אף השיב זיל אופרט (Jules Oppert), מחלוצי האשוריולוגיה בצרפת, שמדוברן משתמש מסקנה באילו שמיותה של האשוריית מפוקפקת. כתוב אופרט: 'Nous, qui ne constatons que de faits : nous dirons: la langue assyrienne blesse le sentiment de M. Renan sur les langues sémitiques en plusieurs points: donc M. Renan n'a peut-être pas le vrai sentiment de ces idiomes' 'אלא עובדות, אנו אומרים: הלשון האשוריית פוגעת בהרגשותו של מר רנאן

באשר לשפות השמיות בכמה נקודות: אם כן אין אולי למר רנאן ההרגשה הנכונה לשנות אלו.¹⁹

אפשר שהרגשה הלא-נכונה, כאז כן עתה, נוצרת לא כמעט בשל העירוב בין גבולות 'מערכות-המושגים' (אם יש כאמור שבין הלשונות). אם על הגבולות שבין המערכות הפונולוגיות נאמר כי אינם מתלכדים בהכרח עם הגבולות שבין הלשונות או משפחות-הלשון (ראה לעיל, הערא 6), נכן הדבר פי כמה באשר לגבולות שבין 'מערכות-המושגים', הקשורים בגבולות בין תרבויות ולאו דווקא בקווי תיחום לשוניים.²⁰ בכלל מה שנוגע לצורות ולמבנים הקובעים באמצעות קלטורה של לשון, אני מקופה שעה בידי להראות כי העברית בתימינו ניכרת מן השפות השמיות האחירות החיות ביום דוקא בכך שהתרחקה הרבה פחות מזהן מן המצע השמי המשותף, ומכל מקום, תחיתם העברית בדורות האחרוניים לא טבעה בלשוננו סימן שיבידלנה מכל לשון שהיא, שמית או אחרת, בתהילך הכללי של ההתמערבות והמודרניזציה.

נספח א : תארים מורכבים

תשומת-לב מיוחדת ניתנה בדיוונים על העברית החדשה לביטויי-תואר מורכבים. סקירה קצרה ולא יומרנית, אבל מקיפה ומאפת, על סוגיה ההרכבים התוארים בעברית של ימינו הביא קדרי במאמרו על הרכבי שם-

¹⁹ דברי רנאן לקוחים ממאמר שהוא פרסם בשנת 1859 ב-*Journal des Savants*; דברי התשובה של אופרט הופיעו באותה השנה ב-*Revue orientale et Américaine*. אני מעצט את דבריהם על-פי רומאן, רנאן, עמ' 20, הערא .66.

²⁰ בעניין זה בקיצור בהרצאתו באקדמיה ללשון העברית לפני כעשר וחצי; ראה גולדנברג, רוח השפה. ההכרה כי העוראה היא הקובעת את זהותה של לשון ואילו התקנים והמשמעות בכל צורה וצורה הם המשתנים מדור לדור בותאה בהירות פעמים אחדות בדברי זאב ובנ'חים, ראה לאחרונה בז'חים, האחדות מהי, עמ' 6 [= 8]. השווה את דבריו הברורים של הוגו שכרטט לעניין זה:

Das gesamte Sprachgut spaltet sich in zwei Schichten: äussere Sprachformen und innere. Die Übereinstimmungen mit andern Sprachen erweisen sich im allgemeinen bei den ersten als Ergebnisse der Verwandtschaft i. e. S., das heisst der geschichtlichen (genetischen), bei den letzteren bleibt es wenigstens zunächst unentschieden, ob sie auf dieser Verwandschaft beruhen oder auf elementarer (شוכרטט, קרבת מוצא, עמ' 197).

תוואר. התרחבות תפוצתם של צירופים בכלל, ושל צירופיתוואר כמו זו שנתי, רבגוני, אינטנסיבי בפרט, נזכרת תדריר כפרי השפעתן של לשונות אירופה על 'צורה הפנימית' של העברית.²¹ הביטוי 'צורת-השפה הפנימית' (innere Sprachform) בא לציין את תוכני הצורות ומבנה המשמעות המיחדים לכורה לשונה כלשהי מן הלשונות האחרות, כמו שהג המכון אל ה-'Eigenbegrifflichkeit' או אל ה-'Eigenbegifflichkeit' הפרטי של הלשון הנידונה.²²

הכללת הרכבי-תוואר מן הטיפוס של גזולייניים, שחורת-ראש, חמיזם, קלות-עדת, וחבישולים בין 'התופעות הסינטקטיות [...] ש[מבליטות את השטייכותה של העברית היישראלית בתחום לשונות המערב' (רוזן, הרכבי ש-תוואר, עמ' 98-101) מבוססת על השוואתם של ביטויי-תוואר całלה להרכבים כמו blue-eyed redcap או Rotkäppchen, blue-eyed באנגלית, או blauäugig בגרמנית (שם, עמ' 100, הערת 4). ההשוואה מוזרה ביותר, משומש שהרכבים-התוארים מן הסוג זהה והם מצד המבנה, התפוצה ושימוש-השפה בלשון המקרא, בעברית לדורותיה וב עברית שלנו: טוב-לב, גלו-יעניים, נורא-יהודים, טהור-לב, טמא-נפש, יפה-יעניים, ארך-אפים, נקי-כפים, גדול-חסד, רבי-תבונה, ארך-הابر, מגולח-יזקן,

21 ראה על כך גרביל, השפה, עמ' 49-48; בלבד, עברית בישראל; וביחוד רוזן, הרכבי ש-תוואר.

22 על השימוש הרווח ב-'innerer Sprachform' במובן זה במאה התשעים-עשרה ראה למשל את סקירותו של גבלץ, הבלשות, עמ' 327-345; השווה את ההתבטאות על העברית: 'צורה הפנימית של המלים' (ליפשיץ, מקורות, עמ' 28), 'השפה הרווח על הלשון הפנימית' (ליפשיץ, לשאלות הלשון, עמ' מט, וכן בספרו הגרמני, 'innere Sprachform' Beeinflussung der inneren Sprachformen' שעור בשפע בזיגן המיווה של רוזן (ועברית בת'ימינו). דוקא וילhelm פון הומבולט, הנחשב ליוצר המושג 'innerer Sprachform', לא השתמש כלל במונח זה במובנו הרווח הנזכר. בחיבורו 'שוני המבנה', סעיף 11 מסומן 'innerer Sprachform' בכותרות שבראשי הדפים, אבל אין המונח הזה נזכר בו בגוף הטקסט אפילו פעם אחת; בתפיסת החלק 'היאינטלקטואלי', או 'האידיאלי', או 'הפנימי', של השפה מוטעם שם בעיקר הרובד העמוק המשותף לשונות قولן (הומבולט, שם, CVIII, 1796-1797, 2-92, ואילך). אשר לפyi מידת ההתקשרות אליו נמדדים הישגי המבנים של הלשונות הספרטניות בהתקרותם אל השלומות. לביטוי המפורש 'צורה פנימית' נזקק הומבולט בפרק אחר, אשר בו נזכרת 'הזהות הכללית של כל השפות לצורה פנימית אחת' ('die allgemeine Übereinkunft aller Sprachen in Einer').

.(47/LXIII, 324/CCCXL-3023/CCCXXXIX; שם, IX; inneren Form'

קרועי-בגדים, קוצענפאה, תמיינידך, (וית רענן) יפה פריטוואר, יפתחוואר, יפתח-מראה, גבה-יקומה, לבנ-שנינים, קשת-ירות, קער-רווח, קער-רימים, קשה-רiom, אובד-עוזות, רעד-מעללים, ורבתי-המהומה, נבו-בלחוות, כבד-עoon, רבת-בננים וכד' שבמרקא (השווה גם גלוֹז דְּקָבִיו [מש' יד:ב]). לא שונים הם מהרכבים תוארים כגון ארור-טווות, רב-עירך, דקתי-מוותניים, רעלוי-פנימ, נטול-עץ, ער-עין, רחבי-אופקים, מרובות-ילדים, קטני-אמונה, מחויב המצויאות, מעוטי-הכנסה, ישראזיות, קער-שרול, קער-מודע, רמיידרג, זוקו-יקומה, כפוף-גו, גוזות-ישועה, גלייל-ב, גס-ירוח, זביחותם, ירוט-העין, רע-ימול, ואולי כפול-יטורים. הגדרת האיבר השני בכל אלה בקנין 'משויך'²³ שגואה היא וצריכה תיקון ודיקוק; אם אין הוא כולל מילים של קרבת משפחה,²⁴ מה תהיה (ашה) ובתבנין או (משפחה) מרווחת-ילדים? צירופים כאלה אינם מלודים על השתייכות העברית היישרלית לתוךם הכלל-איורי/²⁵ אדרבה, הם מבלייטים את הבדלי המבנים שבין העברית לדורותיה ובין לשונות המערב: בצירוף גבה-יקומה הנטמן הוא תואר עקיף לשם שהצירוף כולל מתאר (האיש), הסומך (הקשר אל אותו השם) הוא המתואר הישיר (גבה-יקומה = 'אשר קומתו גובהה'). אבל התואר הנטמן (לבדו) מתאים במין ובמספר אל השם המתואר העקיף (בעל הקומה הגבוהה) דווקא. סוג זה של ביטוי-תואר מורכב קרוב אל 'הسمיכות הלא-אמתית' שבערבית (אף שאין הוא זהה לה באשר לדרכי היידיע). אבל שונה לחلطין במבנהו מן ההרכב הנזכר שבלשונות המערב: בצירוף הסミニות שחורה-עין/שחור-עין/שחורות-עין (א) התואר שחרור מתחאים, כאמור, במין ובמספר אל 'בעל העיניים השחורות', (ב) השם עין והתואר שחורה, בהיותם צירופ סミニות אשר שחורה הוא גרעינו, אינם מוצבים במבנה של מתואר ותואר ולא בסדר האיברים שמבנה כזה היה מחיב ('עין שחורה') אלא בהיפוכו; בוגד זה black-eyed schwärzäugig, schwarzäugig, שבסגמנית, ו אף czernookij (או černoglazý) שברוסית (עם התואר בצורה הקצירה האדורוביאלית), הם הרכבים של (א + ב) + סיומת גוירה, כשם (א + ב) הם בסדר הרגיל בלשון לצירוף לוואי של תואר ומתואר. אם הרכיב בזה האחרון 'MBOLIT את ההשתיכות לתוךם לשונות המערב', כי אז התורcitת היא 'כלל-איורי/²⁶' שבה 'שחור-עין' הוא kara gözlü, במבנה של

23 זו קביעת רוון (הררכי שמי-תוואר, עמ' 100).

24 קר רוון, שם.

מתוך

הלשון העברית בהפתחותה ובהתחדשותה:
הריצאות לרגל מלאות מה שנה ליסודות ועד הלשון העברית
ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ז
© כל הזכויות שמורות

(א + ב) + סימנת גזירת תואר,²⁵ אבל לא העברית, וגם לא הצרפתית, אשר בה ייאמר על שחרה העין 'aux yeux noirs' (ולעברית) במבנה ההרכב התוארי יותר

דווקא האמירה דומה לעברית (ולעברית) במבנה ההרכב התוארי יותר משdomot לה לשונות המערב, למروת הפער שבין התחביר העברי, שהוא ארכאי יותר, לבין התחביר האמהרי, הרחוק יותר מן 'השנית המשותפת'. כדיוע לכול, ביצירופים של שם עם תואר לוואי יבוא בעברית התואר לאחר השם המתואר, ואילו באמהרית יקדם התואר למתואר: לב טהור || *shabat* (טהור). בהרכב התוארי טהור-לב התואר (העיקף) הוא גרעינו התחבירי של העירוף; גרעין העירוף הוא בהכרח הנסמן. התבנית המיוחדת שיצרה האמהרית לצורך העמדת הרכבים תוארים דומים שומרת בחלוקת על תוכנות הסמכיות הקודומה (שהיא A-a + B, אבל הגרעין (A) מוצב בה בסוף הרכב וקודם במישרין למתואר 'אשר לבו טהור' (B-a + A), הכל לפי דרישת התחביר האמהרי. עדין מקבילה התבנית העברית לתבנית האמהרית (עם שניי הסדר המחויב), ואין שתיהן דומות כלל לתבניות 'איירופיות' שמעין pure-hearted. בשתי הלשונות השמיות שם-התואר 'טהור' בעירוף 'טהורה-לב' הוא גרעין הרכב התוארי, ומילא סדר הרכבים בו הפוך לסדר הרגיל שלהם בעירוף 'לב טהור', אשר בו 'טהורה' לוואי ללב. מבנה זה באמהרית, גם אם אייננו בלתי-מוגבל, הוא פרודוקטיבי למדי; השווה ביטויים רבים כמו: *qumät-ä räggəem* 'גביה-קומה', *säwnnät-ä melu* 'מלאגוף' (לא רזה), *fit-ä qäyy* 'אודם-פנים', *amäl-ä mätfō* 'בעל הרגלים רעים' (רע-הרגל), *ləbb-ä kuru*, *qəf* 'ירשלב', *däm-ä təlləb*, *sesət-at-ä bis* 'קרידם', *däm-ä bärtrad* 'קר-מזג' (חמס-מזג'), *ayn-ä malkam* 'יעניומי', *təlləq* 'גולדת-שדים', *malk-ä malkam* 'יפת-מראה'.

לא כאן המקום לדון בתבנית אחרת, מוגבלת פחות, של תואר עיקף, הקרויה בדקדוק העברי 'אל-נעת אל-סבירי'. שם ש'גביה-קומה' יתורגם לעברית (א) אל-קעוויל אל-קעפעה (boyu uzun boylu adam) או (ב) (adam).

בנדר זה, תואר מורכב עברי כמו דוגני, אף שיש בו זו (המקביל לתחילות - bi או - di- בלשונות איירופיות) ולא שניי, דומה בಗיורתו לצורות האירופיות הנוכחות (אנגלית two-legged, גרמנית zweibeinig, רוסית dvunogij [עם האיבר הראשון הבנוני]). ולטורכית (iki ayaklı), אבל לא לעירוף התואר הערפי (על-ליד רגליים). ואולם גם על עילוי (בק-ארבע) ייאמר בגרמנית ein vierjähriges Kind, ברוסית četyrexletnij ובטורכית yillard, וכל אלה שלא בבעברית, יהיה זה נマー להטעון משומן כך לקיומו של טיפוס גרמניס-טלאבי-אלטאי, או לאמר כי תופעה סינטגמטית זו 'MBOLיטה את השתייכותה של התורכית לתהום לשונות המערב'.

מתוך

הלשון העברית בהפתחותה ובהתחדשותה:
הרצאות לרגל מלאות מה שנה ליסודות ועד הלשון העברית
ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ו
© כל הזכויות שמורות

באמهرית, אשר בתחבירה יימצא כמעט בכל אשר הוא היפך תחביר לשונות המערב, יש מבנה מיוחד של ביטויו תוארי *albo/alba* + (-ä) N לאמור 'אשר אין לו N', 'נטול-N', 'חסר-N' (בעיקר לתיאור מצב של קבוע). המבקש מקבילותות מן התחום היכל-איירופי למילה מיוחד זה (אשר יש לו קשר כלשהו לצירופים התוארים שנזכרו והעטה) יוכל לגלוות בקלות כי פעמים רבות נוח לתרגם ביטויים תוארים כאלה בביטויי-תואר בתבנית N-less-N-los (בגרמנית או N-los) בגרמנית (גם הם ביטויים צירופים שרכיבם הסופי הוא גרעינם). לא קשה גם להיווכח שתפקיד דומה ממלאים ההרכבים התורכיים Um-siz-, ובעצם גם ההרכבים התוארים העבריים עם חסר-, נעדן או נטול-. (ברוסית יבוטא ברגיל מובן דומה דוקא בעורת תצורה המקבילה לו הנזכרת לעיל בתבנית [א + ב] + סימות: '[בלוי' + N] + סימות גזירת תואר). דוגמאות אחדות באمهرית ובלשונות זולטה די בהן להמחיש את הקובלות הנזכרות: *bal* (-ä) *albo* 'חסרט-בעל', *shain* לה בעל, *shavula* איננו (עוד') (בתורכית *ennat alba*, *kocasiz* (mutterlos toothless), גרמנית *zahnlos* (mutterlos), רוסית *bezubnyj* (homeless), אנגלית *motherless*, תורכית *disisiz* (bezzubuyj), גרמנית *obdachlos*, רוסית *bezdomnyj* (shabil', kinderlos, childless). השוואת צורות ומונחים כאלה, יש בה מן הסתם עניין כלשהו להבנת הטיפולוגיה של מבני הביטויים התוארים; מעניין גם לתת את הדעת להבדלים בהיקף המשמעות של ביטויים אלו בשפות השונות. ללמדך מתוך הקובלות בגון אלה על 'השתיכות' של האمهرית (עם התורכית, ואולי גם עם העברית) בתחום היכל-איירופי (שהצרכות והאטלקיות כנראה אין כלולות בו) ודאי שאי אפשר השוואות של הרכבים התוארים כמו *חול-עניינים* ו-*blue-eyed* (אשר אין ביניהם הקבלה צורנית כלל), כמו גם השוואות של *homeless* עם חסר-בית או *bet albo* (שביטויים הראשוני באמת אפשר הם דומים, אבל אינם מיוחדים או משותפים לתחום היכל-איירופי). כל אלה ודאי שאין הן מצדיקות שום הכרזה סוחפת במונחים של 'השתיכות אל תחום לשונות'. 'השתיכות' כמו זו שמדובר בה מミילא היא מושג מעורפל, אולי עוד יותר מעורפל ממושג 'הצורה הפנימית של הלשון' בഗלגולו העממי.

נספח ב: 'עברית ממוצאת סלבוי'

לאחר שהרצאה המובאת בזה על 'עברית כלשון שמית חייה' הותקנה לדפוס (עם נספח א אשר נוסף עליה), יצא לאור ספרו של פאול וקסלר

(עברית סלבית), הטוען בלהט כי מן הבדיקה הגנטית העברית החדשנית נולדה מן היידיש, ולאחר שהיידיש, שהתפתחה לזרעתו מזרק הסורבית-היהודית, מוצאה סלבוי, הרי שיש לראות גם בעברית החדשנית לשוני סלבית. הספר כתוב בלשון נחרצת, ורוכו יוחד לפולמוס נרגש נגד מחני העברית (ה-'revivalists') ובכוניה לאחר מכן (ה-'language planners').) שהתנוכוו ליאידיש, דחו יסודות עבריים שבה, התעלמו מתפקידו ההיסטורי בהפתחות העברית החדשה, והתיימרו לשוא להחיזות את הלשון השמית העתיקה. אל המסקנה המפתיעה שהעברית החדשה היא לשון סלבית הגיעו וקסלר בעוזת תורה מקורית על הסבת-לשון חלקית. על-פי תורה זו, הטענה חיליקת כזאת בקרוב דובי רידיש מעטים במאה התשע-עשרה הביאה לידי (א) 're-lexification' – החלפת רוב אוצר המילים ביידיש שמשמעותם לא עברית במילים עבריות מקראיות ומשנאיות, עם (ב) 're-phonologization' – החלפת מבטאים של ההבראים שביבדים. לדעת וקסלר לא פגעו השינויים הללו כלל במבנה הדרודקיים והפונולוגיים של היידיש שבפי אוטם האנשים,²⁷ ולפיכך צורת-הלשון שנוצרה בתוצאה מן ההסבר החיליקית (הלווא היא העברית החדשה) אינה בעירה אלא יידיש בעלת אוצר מילים משונה, ועל-כן מן הבדיקה הגנטית העברית החדשה היא סלבית ולא שמית (וקסלר, עברית סלבית, עמ' 36 ואילך). את טענה היסלביות של היידיש מבקש וקסלר לבטס בנימוקים הדומים לאלה שהוא מביא לשם זיהואה כביבול של העברית החדשה ביביז'ן: הסבת-לשון חיליקת של יהודים דוברי סורבית הולידה בין המאה התשיעית למאה השלווש-עשרה את היידיש, אשר לדעת וקסלר היה בנויה על ירושת ההתחביר והפונולוגיה של הסורבית שעלה הורכב אוצר מילים גרמני (שם, עמ' 43 ועוד).

את תורתו על המוצא הסלבי של העברית המודרנית מכנה וקסלר 'ההשכמה החדשנית' ('the new view'). בנויגו לדעה המתבקשת במישרין ובבהירות מהבנה נcona של העובדות, שאotta הוא מכנה 'ההשכמה הישנה' ('the old view'). הכרזה קרונולוגית כזאת, שמנסה להגניב שיטת שכנוו השאלה מעולם הפרטנות, אינה ממין העניין ואין בה כדי להפר את המופרך מעיקרו לדבר הנכון. מאחר שככל הנראה המחבר מתייחס להשכמה החדשנית, ולא התכוון כאן למהתלה (כפי שהזכיר עולל

²⁷ לא מובן לי כיצד 're-phonologization' יכולה להיות אחד המאפיינים העיקריים של השינוי 'while the... phonological structures of Yiddish are left intact' (וקסלר, עברית סלבית, עמ' 36).

להתרשם בטעות), רואיה השקפה זו לבחינה אובייקטיבית, וזו אפשרית אם נתעלם מן הפלמוס האידיאולוגי הנרגש ונתרבו בעבודות ובניתו חן המוצע; את טענת הסלביות של היידיש אשאיר לעיונם של המומחים לבלשנות סלבית וגרמנית.

טענתו של וקסלר, שהעברית החדשת אינה בעצם אלא יידיש משונה, היא אקסימטיה ומסתמכת על המודול המוצע של הסבתח-לשון חלקית, שנתחלפו בו תולדות הלשון בתולדות המדברים בה, עם קביעה (שגם לשיטתו היא שירוטית) שהלשון הנוצרת מהטבה חלקית כזאת תוגדר כתולדה גנטית של השפה שהיא מקור ה'חلك' שאוותם הדוברים מוחזקים בו עוד מלפני השינוי ולא של השפה שתרמה את התחליף ל'חלק' הזנוח, כל זה ללא העזה כלל של השאלה של איזו לשון מן השתיים מהותית יותר לקביעת קלסיטה של צורת-הלשון החדשה. המחבר חורר ומזהיר במפורש יותר מפעם אחת (ראה למשל עמ' 37 ו-57) כי להימצאותן של צורות או תוכנות של 'הײַדיש הסלבי' בעברית החדשת או להיעדרן לא תהיה מילא השפעה בשום מקרה על קביעת הקשר הגנטי בינוין, אשר מוכחים מאליו מכוח המודול של הסבתח-לשון חלקית.²⁸ בכל זאת, אם שמו של המודול קבוע במפורש 'הסבתח-לשון חלקית' או 'החלפת-לשון חלקית' ('partial language shift'), הרי שעל המחזיק בו להוכיח כי אכן ההסבה שמדובר בה הייתה חלקית ולא החלפה ממש של מערכת-הלשון אחרת, ובהצלחת הוכחה כזאת אולי אפשר היה לתלוות את סבירותו של מודל זה.

הסימנים הלשוניים אשר וקסלר רואה בהם למקורה היהודי של העברית החדשת נמנים בסעיף מיוחד מיוחד (עמ' 2.43, 97-72) על 'הסטנדרט הסלבי החבוי' בעברית המודרנית (The 'hidden Slavic standard' in Modern Hebrew) והם שלושה-עשר במספר. אלו הן תופעות עברית החדשת שימושות בירושה ישירה מן היידיש ויכלו לבאויה, אילו ביקש וקסלר לסייע מודל זה.

28 למתקשה להאמין שבאמת זו דעת המחבר, הרי דבריו כלשונם:

I believe that the model of partial language shift is sufficient to establish the non-Semitic (specifically West Slavic) origin of Modern Hebrew. The mustering of examples from Modern Hebrew syntax or phonology would have no impact on this genetic assignment (וקסלר, עברית סלבית, עמ' 37).

במקום אחר הוא אומר: It must not be forgotten that the existence or non-⁻existence of a hidden Slavic standard in no way affects the West Slavic genetic origin of Modern Hebrew (שם, עמ' 57). ה'סלבית' הנוצרת כאן מכוונת, כזכור, ליידיש.

טענותיו בעבודות, לשמש (לשיטתו) עדות מסיימת להשתיכות הgentilit של העברית החדשה אל היידיש (ה'סלביות' הנזכרת כאן נגזרת מטענת המחבר שהיידיש היא לשון סלבית, ובאמת, אני פוטר עצמי מלדון בה במפורש). שלוש-עשרה התופעות בעברית החדשה הנמנויות בסעיף 2.43 מתקצתן מעידות על מגע בין עברית ליידיש, ורוכן אין מעדות כלל על קרבה לשונייה מטריאלית בין יידיש לעברית, אלא יש בהן, במידה שאין שגוות, לעורר אסוציאציות (ביחוד אצל וקסלר) אל קטגוריות כלשהן במבנה (או ב'צורה הפנימית') של היידיש. להלן רשימת התופעות הנידונות בסעיף הנזכר בלווית העורות אחדות:

(1) 'השתמרות הבראיומים יידיים באוצר המלים'. יש בעברית החדשה שאלות מן היידיש, וממן העברית شبידיש, וההכרה בעובדה זו אין בה תרומה מקורית למחקר. בתיאור ההיסטורי מנוקות המבט של תולדות מערכת-הלשון העברית נכון לראות באלה שאלות מן היידיש אל העברית; מנוקות המבט של מחדרי העברית שלשונם הקדמת היהת יידיש מלים כאלה הן שאריות שלשונם הקודמת; בקרבת הציבור שהעברית היא לשונו אין למליים אלה מעמד מיוחד; בשביב וקסלר זו ירושה של העברית מני הײַדיש שהוא לפיה קבעתו אמה הורתה. 'טעות לעולם חור' הוא ביתוי תיקוני מורים הוא מקובל כיום במקומ 'טעות לעולם חור' שהיה רוח מתוך גרים.²⁹ וגם אילו היה מן העברית شبידיש, לא היה בכך שום לקח לנוינו. העובדה שכנגד ההזקקות לפֿרּוֹבְּרִיכְט בשפות אירופיות משמשים בעברית פעילים בבנייניהם הנגזרים רק מבטיחה את ההבדל שבין שני מכנים לשוניים שונים בתחלת זה מזה, וביטויים של calque בכלל המשיך לאמור דברים שווים בשפות נבדלות ולענוינו השפות הן נושא העין.

(2) גם בעברית וגם בשפות אחרות יש ביטויים לציון הפועל (האקרי, המאופיין או המקוצע), וצורותיהם של אלו (בצורת הבינוי או בצורות אחרות) נבדלות בכל שפה ושפה. לדעת וקסלר (עמ' 78), השימוש הפרודוקטיבי בביטויים עם בעיל (כמו בעיל השפה) מקורם בעברית شبידיש,

²⁹ ראה למשל איבנרי, יד הלשון, עמ' 215; השווה פרץ, עברית כהילה, ב, עמ' 131-132 (סעיף 90).

- כנראה על-פי דוגמת סימונות שלביות כמו -ak, -ar, -c, -er, -čk, -cel הנכון הוא שיצירת ביטויים עם בעל-איננה פורייה בעברית החדשה העצון פריפרסטי של הפועל, וכי דוקא צירופי בעל-עם ביןוני עברי, שהיו מכוונים ביידיש, כמו בעל-מחבר, בעל-תיקען, בעל-קורא, בעל-מידקזק, בעל-מגיה, אינם חיים בעברית החדשה. בעודם הטעינות השלביות הנכונות יש בלשוננו אמצעי תצורה אחרים. פתְּבָן איננו חידוש של ימיינו על-פי היידיש kasfenen.
- (3) השכיחות, התבנית, הריבוי והידוע של צירופי סמיוכות בעברית החדשה מתוארים כיצוקים במידה רבה אל תבניות של יידיש או של העברית שבידייש.
- (4) גוני משמעות אחדים המובאים באמצעות בנייני הפועל העבריים מיוחסים כאן ל'ירושת' היידיש.
- (5) וקסלר מעיר (עמ' 88) על אי-הבלעת ח בפעלי פ"ג בבניינים נגזרים בלשון המשנה ובעברית החדשה, שגם כאן אפשרות תרומת היידיש מושם קרבם של יסודות עבריים שבידייש לשון המשנה דוקא. הנתונים המובאים כאן אינם נכונים: אין כל קו מבחין כזה בין לשון המקרא לשון המשנה, וממילא אין יסוד למסקנה המוצעת.
- (6)פה מוצעת בדינה מקראית (ושטחית) של צירופים פועליים אחדים כדי לשאול באיזו מידה הם באים למלא את הצורך בתרגום פעלים יידיים ושלביים הגורמים בעורת תחילים.
- (7) לדעת וקסלר (עמ' 90), ככל הדركון של היידיש הם השולטים על הפוצעתן של צורות סביל בעברית החדשה; 'כל דמיון בין העברית החדשה לעברית המקראית והמשנאית הוא מקרי'. לעניין זה אין המחבר מביא שום עדות.
- (8) סימונות הריבוי ים / יות בעברית החדשה אין בהן סימן בטוח למין הדקדוקי של השמות. לטענת וקסלר, עובדה זו קשורה בתופעת סימונות הריבוי של היידיש, שגם היא (כמו בשפות שלביות ארץ לא בגרמניה) אינה נקבעת לפי המין הדקדוקי, ואילו על העברית המקראית והמשנאית הוא אומר כי למרות החיריגים, ברוב המקרים שמות מין זכר וריבוי ים ושמות ממין נקבעו ריבויים יות. הנאמר כאן חסר יסוד לחלוטין (ואף אפשר שהיפוכו נכון); ראה התיאורים הדקדוקיים הקיימים, וכן בז'ידוד, יחיד וריבוי, עמ' 235-232, השווה בנדויד, לשון מקרא ולשון חכמים, ב, עמ' 449-450 (סעיפים מדר-מו).

- (9) רגילה בעברית החדשה הדבקתה של סימנת הזוגי ים לבסיס בריבוי יות: זותים (-ot-ayim), כמו שוותים, קומותים וכדומה, ותוצרה זו מציג וקסלר כ'חדש' אשר יכול להיות בלתי-תלוי בכל ההשפעות החיצונית,

מתרך

הלשון העברית בהפתחותה ובהתחדשותה:

הרצתות לרגל מלאות מה שנה ליסודות וער הלשון העברית

ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ז

© כל הזכויות שמורות

אבל אין לבטל את האפשרות שפועל בו גורם היידיש,³⁰ ואפק-על-פי שאין ביידיש צורות זוגי, אנו מתבקשים להאמין לשפה זו ובליה להעיבר גנים של תצורה כזאת, אך ורק מושם שבסורבית קשורות סימונות הזוגי לאלה של הריבוי ובכברורוסית יש שרדי סימונות של זוגי בדומה צורת של ריבוי. למרות טבעיות הצירוף של *ot-ayim*, ועל אף קיומן של הצורות המקראיות 'לחחותים', 'רבנותים', 'חמותים', ושל צורות כמו 'איפותים', 'מדומים' שחדרשו באותה דרך עמה בעברית שבספרד בימי-הביבניים,³¹ חזר ונשנה פה בקנאות הסירוב העקרוני בכל מחיר להזכיר

בקשר שבין העברית החדשה לפניה תקופה התchiaה.³²

(10) התחכוות את ה-*ta*- בדיבור שוטף (כמו *raiti takelev* = ראייתי את הכלב) נחפסת לוקסלר כניסיון ליצור פרדיגמה של תוויות היידוע אשר לצורותיה תבניות הברתית אחידה *CV*, דהיינו *ta* : *ba*-, *la* : *ha* ; *ha* המזיכירה את הצורות הנוטות של התווית / הכנוי הרומו בידיש (*יחיד זכר בנומינטיב*) : *dem* (יחיד זכר ווניטרים באקוסטיב), וגם את שימוש יחסת האקוסטיב ברוסית לסייע המושא דוקא. לאמתו של דבר היגוי התווית ה-*ta*- בדיבור שוטף הוא גם-a, הצורות האחרות הן צירופי מורפומות אוטונומיות : -*a*, *b-a*, *t-a* (או *et-a*), ולמבנה ההברה, כמו להבלעת [h], אין כאן כל חשיבות. מה שמשמעותו ניון הדקלינציה של תוויות היידוע בידיש לשונות ב מגע הוא דוקא ניון הדקלינציה של תוויות היידוע אחודה המודוברת בארץ בפי בני היישוב הישן, ניון אשר הוליד צורה אחודה לכל היחסות, על-פי דוגמת העברית. השמטה [h] בתוויות היידוע בעברית כשכלפניה מלתייחס חד-יעזרית כבר הושלמה בעת נתגש בשתי המקרא, מן הסתם לא מתוך 'חיקוי ליהדות הפולנית הדיאלקטלית'.

'There are also innovations which could be independent of all external influences, but a Yiddish impetus cannot be ruled out entirely. For example, a few nouns in Modern Hebrew have a dual form, constructed in one of two ways: (a) following Biblical/Mishnaic Hebrew, from the singular construct stem as *sha'a* 'hour': *sha'ataim* dual vs. *sha'ot* pl, and (b) from the plural constructed stem, which is innovative (...), de *shura* column *shurot* pl vs. *shurotayim* dual' 30

צורות אלו הזכיר יצחק אבנרי בדיווינו בצורות 'גבותים', 'ידותים', 'טלותים', 'פרוטותים' בלשונו של ביאליק; ראה אבנרי, חידושים ביאליק, עמ' 91'. 31

'whether or not the new dual in Modern Hebrew (with its two coexistent systems, as in Belorussian — and Arabic!) is in any way ascribable to Slavic, it is independent of pre-revival Hebrew norms' 32

הערותיו של וקסלר בדבר הקשר שבין היידוע לסדר המלים אין נוכנות לא לגבי העברית, לא לגבי היידיש ולא לגבי הروسית.

(11) על דיון בדבר ייחוסם של צורות עיצורים בעברית לירושה של היידיש נוכל לוטר, משום שהסילביציה היא מילא מń השלבים האחרונים שבשימוש הפונטי, ושכיחה בה ויאציה דיאלקטלית, ומכל מקום, 'הגבולות בין תכונות פונולוגיות נבדלות פערם רבות אין הם מתלכדים עם הגבולות בין לשונות או משפחות-לשונות'.³³ זאת ועוד, בעברית שחלתה בה לדברי וקסלר 'זה-פונמייזה', הרוי אף לשיטתו יש מכל מקום לחושש שמא

והוiot בתכונות פונולוגיות של עברית זו עם היידיש אין אלא מקרה.

(12) ירושת החילוף המותנה של פוצעים לחוככים בעברית היסטורית סבוכה ומורכבת,³⁴ והסתעף על 'Spirantization' בחיבורו של וקסלר ('עמ' 94-96) שטחי מכדי להציג דיון בעניין דווקא בקשר לבחינת חיבור זה. שרבות היידיש לכאן וראי שאינו מרבה חכמה. סימן התפוצה המשלימה של האלופנים של בגודפה'ת איננו מתקיים כפשוטו כבר בnikud המקרא, ובעברית החדשה ברור למגרי שאין חוקיות של ספירנטיזה במישור הפונולוגי. בהיגוי העברי הרווח, עם התלכדות <ב> עם <ו> ← <ב> עם <ח> ← <א>, ונתROLE של מימוש הכפלת העיצורים, נוצר מצב חדש, עם זוגות רבים של ניגודים מינימליים של פוצץ : חוכך, כמו rabim : ravim (רבים : רבים), mekuvan : mexubar (מבחן : מבחן); safah : safya (ספה : שפה) וכד', ואין כל צורך להפרש /ב/ : /א/ בגלגולו (<ב> דווקא). עם זה, שלא כמה שהיא אפשר לחשב על-פי המשלת מבנה הלשון למשחק השחמט, שהיותה חביבה על פרידיננד דה סוטיר, שינוי זהה בערך הפונמי גורר שידוד מערכות כלילי רק בהדרגה, ולעולם לא באופן מושלם שאינו מותיר אחריו שיר.

(13) בסיום נזכרת הטעמה המליעלית המצוייה בשמות פרטיים של בני אדם בעברית, שהיא כמו בידיש, אבל גם כמו בכמה שפות אחרות. שמות פרטיים אינם ככל מלה ואין הם מתרגמים בריגל מלשון ללשון; יש בהם עניין מודבטים אחדים, וגם אפשר למצוא בשמות פרטיים עדויות בלשניות מעניינות, אבל אלה עשוויות לשקף במעורב מצבי-לשון של תקופות שונות ושל שפות שונות לפי רקעם וגלגוליהם של השמות, נונטיהם והאנשים

³³ ראה דברי יעקבסון המובאים לעיל, הערכה 6.

³⁴ הניסיין החשוב ביותר להתחמזר עם הבעה על כל צדקה, אף שאינו סוף פסקו בנושא זה, הוא של שורצלד, בגודפה'ת.

מתוך

הלשון העברית בהפתחותה ובהתחדרשותה:

הרצתות לרגל מלאות מה שנה ליסוד ועד הלשון העברית

ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ז

הקרויים בהם. אין לשמות פרטיים כל מעמד בדיון על הקשרים הגנטיים של הלשון המשמשת את בעלי השמות הללו.

לאמתו של דבר, אפשר היה לותר על העיון בסימנים של 'הסטנרד' הstellenbi החבוי, אשר גם לדעת וקסלר הם לא מעלים ולא מורידים באשר למוצא הגנטי של העברית החדשה. אפ-על-פיין הבאתី את הדברים אחד לאחר בשביל לבדוק שמא בכל זאת יש בהם כשהם לעצם כדי ללמוד על תופעות הקשורות בתהילך התגבשותה העברית החיה, בלי קשר לשאלת זהותה מקורותיה. ואולם, בסופה של דבר אין אנו פטורים מלבחון את נושא העיקרי של הספר, מצאו התאורטי ותמונה העברית החדשה העולה ממנו.

כאמור לעיל (וכמסוכם בספר, בפרק המסקנות, עמ' 98-121), 'ההשכה החדשה' שספרו של וקסלר מציע עיקריה הם: (א) מודול 'הסבת-הלשון החלקית', (ב) תיאור 'ההשכה החלקית' שהולידה את העברית החדשה מן היידיים כמעשה של החלפת אוצר המילים והיגיון והשארת המבנים הרדוקטיים והפונולוגיים ללא שינוי, (ג) המין הגנטי של העברית החדשה והיידיים כלשונות סלביות, (ד) חשיבות ההיסטוריה החיצונית של לשון להבנת ההיסטוריה הפנימית שלה.³⁵ על אלה רואה אני להעיר את הדברים הבאים, אשר לצורך הבירויות יכולו גם חוזה על העורות אחדות שנאמרו לעיל:

(א) המודול המוצע של 'הסבת-הלשון חלקית', הכוללת המרה מלאה ומהירה של אוצר המילים, ובכלל זה אוצר המילים הבסיסי, עם שינוי עיקרי היגיון, אכן הוא חדש. מודול כזה, אשר עד כה לא עלה על לב איש להמציאו, מצריך לפחות מאמץ להסביר של ממש מה ה'חלק' אשר לא הומר ואם אמנים הוא מצדיק את טענת ה'חלקיות' שבhalb. וקסלר מנסה לכפות עלינו, בעזרת חזות מרובות ובלתי כל נימוק, מודול של השבה 'חלקיות' של לשון א' ללשון ב', בטענה שהמודול מוכיח מתווך עצמו את 'חלקיות' ההשכה (שגם אחרת הלשון היא בעירה עדין א') אףלו אין שום זכר ושארית 'חלק' שנשאר בכיבול עומד ללא שינוי.

(ב) לפי המודול הזה מתואר, כאמור, תהילך התהווות העברית החדשה כהשבה חלקית מן היידיים שתוצאותיה: (1) החלפת רוב המילים ביידיש

³⁵ כמו עניינים אחרים, כמו הדיגלוסיה היידית-עברית בקרב היהודי אירופי, מעמד היידיש ב-*Sprachbund* האירופי, או תפקיד הילדים בהתפתחות העברית החדשה, משתמשים מן הנסיבות העקרוניות הנזכרות.

שאין ממקורו עברי במלים עבריות מקריאות ומשנאות ('re-lexification') (2) שינוי מבטאן של מלות יידיש שמקורו עברי ('re-phonologization'), ואילו (3) המבנים הדקדוקיים והfonולוגיים של הידיש לא נפגעו כלל ונשארו ללא שינוי ('were left intact'). את השינויים (1) ו-(2) אפשר היה לנתח בקיצור כהחלפת אוצר המלים, שהרי אם מוצא התהילה הוא הידיש אין הבדל של ממש בין המרת *soyter* בסחוור להחלפת *kinder* בילדם. אך או אחרת, חשוב עוד יותר להציג שירה-לקסיפיקציה זו הייתה מהירה ביותר (בתוך שנות דור אחד) ובין המילים המוחלפות, ככלות שלשותם ובלא שיור את כל אוצר המלים הבסיסי, בין שנעדיף רשימת 215 מילים בסיסיות בין שנסתפק ברשימה של 200 או 100³⁶ וכן את כל הכינויים, מלוט-היחס, מלוט-הקשר והאדרורבים היסודיים של מקום וזמן; בקיצור: נס אמריתי, וודאי ללא תקדים.

לדעת רבים המבנה הדקדוקי הוא הקובל והותה של לשון, וזה מן הסתומים גם השקפותו של וקסלר, שהרי לפי הסבריו המעבר מידייש לעברית (בקרב אלה שאצלם זה מה שקרה) לא היה החלפת לשון אלא 'החלפה חלקית' Yiddish with (sheizba את העברית ב'ידייש עם אוצר מילים משונה') (a bizarre vocabulary', הושום שהמבנים הדקדוקיים והfonולוגיים של הידיש, ובמידה מסוימת גם המורפוטקטיקה שלה, נשארו כשהיאו).³⁷ מובן כי כאשר אלה מוחלפים, אי-אפשר לדבר על 'החלפה חלקית' כי אם רק על הנטה לשון טוטלית.

מן החיבור על 'העברית הסלבית' לא ברור כלל אילו הם 'המבנים הדקדוקיים של הידיש' שהעברית החדשה ירשה כביכול. בנגד זה ברור למגרי שאט כל מערכת הנティיה המשמשת בה ירשה העברית החדשה במישרין מן העברית הטרום-יהודית ובעיקר מן העברית המקראית, וכי גם את עיקרי תחבירה היא קיבלה מן העברית הקודומה. מערכת הנティיה השובهة לעניינו במיוחד, לאחר שיתור מכל יסוד בלשון היא הוכרה תדר, במימושה הצורניים (לא בעקרונות מבניה), כסימן המובהק וה konkretiy ביוטר לזהותה של לשון מן הבדיקה הגנטית. את אחד הביטויים הבחריים ביוטר להכרה זו בספרות הבלשנית המשווה נתן אולי אנטואן מיה, כאשר

³⁶ רישומות כאלה של מילים בסיסיות ('core vocabulary') הוצעו במחקרים גלווער כרונולוגיים.

³⁷ 'The grammatical and phonological structures, and, to some extent, the morpho- tactics, of Yiddish were left intact'

לענין שאלת צורניינטיה של הפוועל הטיעים לאמור : 'on n'emprunte' une chose de ce genre que si l'on emprunte tout le système d'un coup, c'est-à-dire si l'on change de langue (מייה, קרבת מוצא, I, עמ' 87) 'אין שואלים דבר ממין זה אלא אם כן שואלים את המערכת כולה, ככלומר אם מחליפים שפה, ועל החלפת שפה (כעובדה, לא במודל') כבר לימדונו זה מכבר שהיא 'התופעה החשובה ביותר בכל תולדות לשון' (Der Sprachwechsel ist die wichtigste Erscheinung in aller Sprachgeschichte [שוברדט, בסקית, עמ' 209]). אפק-על-פי ששינויים, תהפוכות, שחיקה וشيخוניירמבה צפויים גם במערכות-הנטיה (השווה לעיל, סעיף ה), ואף שהתרברר כי אפילו מערכות-הנטיה לא למורי מחוסנת מחדירת יסודות זרים, מובן לכל שצורניינטיה (מכוח היותם מערכת פרדיגמטית) הם הקשים ביותר למעבר מלשון ללשון (השפעת מערכת-צורות, עמ' 38, 333, 333) (347) בניגוד גמור למכורו בחיבורו של וקסלר, מערכת-הנטיה של העברית החדשיה, שהיא לב מערכת-הצורות וגרעינה הייציב ביותר, קשורה בטבורה במישרין אל לשון המקרא דוקא; בעברית המודוברת בככובתה יש חיים מלאים לצורנייה-הנטיה המקראים המשעניים את גופו הנושא בפועל (ית', ית, ית, יט, ז', ז', ז', ז'; א', ת, תי', ר, ת, נ, תי', ריז, ובמידה יודעה גם לצורנים המיוחדים לנוכחות ולנטירות), וכן לסיומות כינויי הנקניין (שלוי, שלך, שלה, שלו, שלנו, שלכם, שלכן, שלם, שלחו), וכן גם לנטייה השמנית לפי המין והמספר (גדול, גדולה, גדולים, גדולות). אין לאמור 'בדעה שפואה שבלשון בעלת מערכת-נטיה זו (זו בלבד) the grammatical structures of Yiddish were left intact' (36).

למערכת הדרוקית של היידיש אין כאן זכר.

המבנה התחכרי של העברית שונה מזה של הגרמנית בכמה דברים מן היסודיים ביותר. די אם נזכיר תמצית שלושה מהם : (1) בעברית יתקשר נשוא שמני אל נושא במישרין, כשביטויו של הקשר הפרדיקטיבי ביןיהם הוא בפרוסודה, ואילו בגרמנית נדרש פועל אוגד לגם בוצרתו קשר תחכרי עם נשוא לא פועל; (2) בעברית שם-התואר הלועאי מקומו אחר המתוואר והוא מתאים לו במין, במספר ובвидוע, ואילו בגרמנית התואר הלועאי קודם למתוואר, תווית היידזע (כמו תווית הסיתוטם) קודמת לשנייהם, וההתאם הדרוקי של מין-מספר-יחסה בצירוף השמי כולם הוא מרכיב; (3) בעברית שם-התואר נשוא ממתאים למתוואר במין ובמספר, ואילו בגרמנית (ודיי בזו של המאה התשע-עשרה) התואר הנושא יבוא בוצרת הבסיס והוא עירום מכל סימן דקדוקי שהוא. תחביר העברית החדשיה במונחים הנזכרים הוא בעיקר כתחביר העתיקה, והיידיש גם באלה היא

גרמנית כמבנהים אחרים.³⁸ עם הבדלים כאלה ביסודות החיבור קשה שייאמר במחשבה צולחה שבעברית החדש 'המבנה הדרודוקים של היידיש נשאו בלא שינוי'.

לו ביקשו, לאחר תיקון הנזקים השגויים, לדבוק בהשקפה החדשה של וקסלר ולהזיך בהגדרת העברית החדש כהמשכה של יידיש לפני ה'מודל' של 'הسبת-לשון חלקית', היינו נאלצים לאומר כי העברית החדש היא יידיש אשר מלותיה הוחלפו במילים עבריות, מערכת-הנטיה שלה הוחלפה בשמלות במערכת-הנטיה של העברית ויסודות תחבירו הומרו מבנה החיבור של העברית.³⁹ אין הלשון החיה דומה בתכוניתה המבניות ללשון המעורבת היידית-עברית של סופרי אשכנז ממאה השבע-עשרה והשמונה-עשרה, ולא ללשון מעורבת מכל סוג שהוא.

(ג) הזיהוי הגנטי של היידיש והעברית כלשונות סלכיות עומד כולם על כרעי 'ההסבה החקלית', ואין הוא מתישב עם מודל המין הגנטי, המבוסס כולם פשרות על התפתחות הלשונות בשינוייהן ולא על תולדות העמים והשבטים שהשתמשו בהן בתקופה היסטורית זו או אחרת. אם היידיש היא סלבית מפני שבלשן כלשהו מאמין שרשותה באוכלסיה זוברת סורבית יהודית, היה אפשר לפיה היגיון דומה להגדר את הסורבית היהודית בעברית; לפי שיטה זו הצՐפתית היא קלטית, והערבית הנוצרית של بغداد – דיאלקט ארמי ממוץא שומריו.

(ד) להיסטוריה החיצונית של לשון (כלומר: לנטיות השימוש בה וקורות המשתמשים בה), יש חשיבות לא מבוטלת להבנת הרקע לתופעות וקשרים ושינויים אשר בה, וזאת שיש לה נגיעה לתולדות הלשון, אבל את ההיסטוריה הפנימית שלה, העוסקת בתהליכיים ובשינויים המבנים עצם, חשוב להבדיל היטב מן ההיסטוריה החיצונית. לעניין זה יפה גם היום הזורתו של בודואן דה קורטנה מלפני מאה ועשרים שנה.⁴⁰ מכל

38 אין כוונת הדברים הללו להתעלם מן השימוש המיעוד של תואר נטה עם תווית סיתום בمعنى נשואו (ובהיסטוריה הסובכת של צורות התואר הנושא) בגרמנית, או במבנהים אנגלזים בשפות אחרות, או בסלביומים שביבר, השווה גולדנברג, תארים נשואים.

39 וקסלר יכול לשיטתו לטעון שגם לאחר התקיונים הללו 'השקבפה החדש' שהציג עומדת, מאחר שהיא מוכחת מآلיה מכוח ה'מודל', ואין העובדות המתוקנות מעולות או מורידות לעניין זה. טענה כזו תוביל להסתאים לדרשה של פורם.

40 בודואן דה קורטנה הטיעם את עניין 'ההיסטוריה הפנימית של הלשון או הלשונות, אשר נוחז להבדילה מן ההיסטוריה החיצונית שלהן', בלשונו: 'istorija jazyka ili jazykov, kotoruju neobxodimo otličat' ot vnešnej ix istorii' (בודואן,

גדרון גולדנברג

מקום, 'ההיסטוריה החיצונית' של העברית החדשה, גם היא יצאה בחיבור על 'העברית הפלטנית' מוקפחת מאוד ומעוקמת לחלווטין, ואילו היה ממש בעניינו העיקרי של הספר, ראוי היה לתקנה.

ההרצאה הושמעה ביום חמ"ב אדר תש"ז / 5 במרץ 1990

הערות כלליות, עמ' 68-69). בהערכה ארוכה לאותו המקום (שם, עמ' 69, העראה 34) הוא מפרט את ההבדלים והקשרים שבין שני סוגיו ההיסטוריה הללו. מתחם הלשון העברית בתפתחותה ובתחרשותה: הרצאות לרגל מלואות מה שנה ליסודות ועד הלשון העברית ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תשנ"ז © כל הזכויות שמורות

רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים

אבינרי, חידושי ביאליק = י' אבנרי, מלון חדשני ח. ג. ביאליק שבכתב ובעל-פה עם פרשת המשלכים בחידושי המשורר, תל-אביב תרצ"ה.
—, יד הלשון = הנ"ל, יד הלשון — אוצר לשוני ערוך לפי הנושאים, בסדר אלף-בית, תל-אביב תשכ"ה.

אורנן, השורה = ע' אורנן, 'השורה בדבר הගאים הנחצאים', בלשנות עברית חפ"שית, כ (סיוון תשמ"ג), עמ' 5-10.

אחד העם, לשאלת הלשון, כל כתבי אחד העם, תל-אביב-ירושלים תש"ג, עמ' צח-קג.

ארו, נחצאים = J. Aro, 'Pronunciation of the "Emphatic" Consonants in Semitic Languages', *Studia Orientalia*, 47 (1977), pp. 5-18

בודואן, הערות כלויות = Jan (Ivan) Baudouin de Courtenay, 'Nekotorye obšcie zamečanija o jazykovedenii i jazyke' (1871), in I. Boduén de Kurtené, *Izbrannye trudy po obšchemu jazykoznaniju*, Moskva 1963, I, 47-77

בומהרד, עיצורים פ"ש = A.R. Bomhard, 'The Reconstruction of the Proto-Semitic Consonant System', in: Y.L. Arbeitman (ed.), *Fucus — A Semitic/Afrasian Gathering in Remembrance of Albert Ehrman (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, Ser. IV = Current Issues in Linguistic Theory*, 58), Amsterdam-Philadelphia 1988, pp. 113-140

bihenstedi, אטלאס = P. Behnstedt, *Die nordjemenitischen Dialekte*, I: *Atlas (Jemen-Studien*, III), Wiesbaden 1985

בלאו, עברית וערבית ספרותית = י' בלאו, 'תחיית העברית ותחיית העברית הספרותית — קווים מקבילים ומפרדים' (האקדמיה ללשון העברית, מקורות ומחקרים, ט), ירושלים תשל"ז.

בלנק, עברית בישראל = H. Blanc, 'Hebrew in Israel: Trends and Problems', *The Middle East Journal*, 11 (1957), pp. 397-409

בן-דוד, יחיד ורבוי = י' בן-דוד, 'צורות הנפרד של כמה שמות ביחיד ובריבוי', לשונו, מא (תשלו"ז), עמ' 240-229.

בנדוד, לשון מקרה ולשון חכמים = א' בנדוד, לשון מקרה ולשון חכמים, א', תל-אביב תשכ"ז; ב, תל-אביב תשל"א.

בן-חכים, האחדות ההיסטורית = ז' בן-חכים, 'האחדות ההיסטורית של הלשון העברית וחולקתה לתקופות — כיצד?', מחקרים בלשון, א'

- (תשמ"ה), עמ' 3-25 (ראה גם שם, עמ' 45-53 [תשובה על ההשגות]; עמ' 349-354 [דברי סיום]).
- האחדות מהי = הנ"ל, 'האחדות ההיסטורית של העברית — מהי?'; האקדמיה ללשון העברית — העלון השבועי, א (תשמ"ט) = קובץ לשנת הלשון (לשונו לעם, מ-מא, תשמ"ט-תש"ז), ירושלים תש"ז, עמ' 9-3.
- לשון עתיקה במציאות חדשה = הנ"ל, לשון עתיקה במציאות חדשה — שיחות על בעיות בלשון העברית החיה, לשונו לעם, מחוזר ד, קוונטרס גה [לה-לי], טבת-אדר תש"ג.
- בנ"יהודה, מבוא = אליעזר בנ"יהודה, מלון הלשון העברית הישנה והחרשה: המבוא הגדל, ירושלים תש"ש.
- מקורות = הנ"ל, 'מקורות למלא החסר בלשונו' (הרצאת אליעזר בנ"יהודה), זכרונות ועד הלשון העברית, ד, (תרע"ד), עמ' 3-16.
- G. Bergstrasser, *Einführung in die semitischen Sprachen*, München 1928
- G. von der Gabelentz, *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*², Leipzig 1901
- T. M. Johnstone, 'The Modern = ג'והנסטוון, הלשנות הדרום-ערביות South Arabian Languages', *Afroasiatic Linguistics*, 1/5, pp. 1-29 = 1 (1975), pp. 93-121
- גולדןברג, יחסים תחביריים = ג' גולדנברג, 'יחסים תחביריים וטיפולוגיה בלשנות השמיות', עיונים בעקבות מפעל פולצקי — דברים שנאמרו בעבר לכבוד יעקב פולצקי בהגינו לגבורות, ירושלים תשמ"ח, עמ' 7-18.
- כסתאנניה = G. Goldenberg, 'Kestanəñña: Studies in a Northern Gurage Language of Christians', *Orientalia Suecana*, 17 (1968), pp. 61-102
- מערכת = ג' גולדנברג, 'מערכת-זומנים האמהרית', חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה באוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ז.
- G. Goldenberg, 'Aramaic Perfects', *Israel Oriental Studies*, 12 (1991), pp. 113-137
- רוח השפה = ג' גולדנברג, 'روح השפה ומדיניות לשונית לאור התפתחויות בשפות שמיות חדשות' (הרצאה בישיבת המילאה של האקדמיה ללשון העברית ביום י"ט באדר תשל"ד / 13.3.1974).

זיכרונות האקדמיה ללשון העברית: תשל"ד-תשלו"ז, כא-כד (תשמ"א),
עמ' 39-36

—, *תארים נשואים* = G. Goldenberg, 'On Predicative Adjectives and Syriac Syntax', *Bibliotheca Orientalis*, 48/5-6 (1991), coll. 716-726

גרביס, *דקדוק* = M. Grevisse, *Le bon usage — Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*^g, Gembloux 1964

גרבל, *השפעה* = I. Garbell (Chanoch), *Fremdsprachliche Einflüsse im modernen Hebräisch*, Inauguraldissertation, Friedrich Wilhelms Universität, Berlin 1930

גרינברג, *קרבה גנטית בין שפות* = J. H. Greenberg, 'Genetic Relationship among Languages', in idem, *Essays in Linguistics*, Chicago 1957, pp. 35-45

ドルゴפולסקי, *נחיינים* = A.B. Dolgopolsky, 'Emphatic Consonants in Semitic', *Israel Oriental Studies*, 7 (1977), pp. 1-13

דקדוק תנכיזי ומשני = 'הקדוק התנכיזי והקדוק המשני', זכרונות ועד הלשון העברית בירושלים, ב (תרע"ג) = זכרונות ועד הלשון, א, ב, ג (ירושלים, תרפ"ט²), עמ' 37-15

הודג', *המשפט השמי* = C.T. Hodge, 'The Nominal Sentence in Semitic', *Afroasiatic Linguistics*, 2/4, pp. 1-7 = 2 (1975), pp. 69-75

הומבולט, *שוני המבנה* = W. von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Berlin 1836
(ממושפרים בספרות רומיות הם עמודי המהדורות השלהמה, ובספרות ערביות – עמודי התרפיטוס המקוצר).

המבטא והכתב = 'המבטא והכתב' (דיון בוועד הלשון), זכרונות ועד הלשון העברית, ג (תרע"ג) = זכרונות ועד הלשון, א, ב, ג, (ירושלים, תרפ"ט²), עמ' 68-47

השפעת מערכת-צורות = 'Dans quelles conditions et dans quelles limites peut s'exercer sur le système morphologique d'une langue l'action du système morphologique d'une autre langue?', *Actes du sixième Congrès international des linguistes*, 1948, Paris 1949, pp. 31-40, 303-348, 497-514

וקסלר, *עברית סלבית* = P. Wexler, *The Schizoid Nature of Modern Hebrew — A Slavic Language in Search of a Semitic Past*

(*Mediterranean Language and Culture Monograph Series*, IV),

Wiesbaden 1990

ז'ובוטינסקי, המבטא העברי = זאב ז'ובוטינסקי, המבטא העברי, תל-אביב
תר"ז.

טורוטשין, המבטא העליון = נ"ה טורוטשין, המבטא העליון – הרצאות
ברדיי ירושלים לחקון המבטא העברי, ירושלים תרצ"ז.
ילין, הרצאה = ד' ילין, המבטא והכתב בעברית – הרצאה באספה
הכלכלית השנייה לאגדת המורים בא"י שהיתה במושבת גדרה באולוֹ
תרס"ד, ירושלים תרס"ה.

O. Jespersen, *A Modern English Grammar on Historical Principles*, I–VII, London–Copenhagen 1909–1949

יעקובסון, פונולוגיה' (1932), = יעקובסון, 'Phoneme and Phonology' (1932), in idem, *Selected Writings*, I: *Phonological Studies*, 'S-Gravenhage 1962, pp. 231–233

A. Laufer and Th. Baer, 'The Emphatic and Pharyngeal Sounds in Hebrew and in Arabic', *Language and Speech*, 31/2 (1988), pp. 181–205

A. Lonnet and M.-C. Siméone-Senelle, = עיזורי מהרי 'Observations phonétiques et phonologiques sur les consonnes d'un dialecte mehri', *Matériaux Arabes et Sudarabiques*, publication du Groupe d'Études de Linguistique et de Littératures Arabes et Sudarabiques (= MAS-GELLAS), I (1983), pp. 187–218
לונה וסימאון-סנלו, עיזורי מהרי ליפשיץ, לשאלות הלשון = א"מ ליפשיץ, 'לשאלות הלשון', בתוך: א"מ ליפשיץ, כחבים, ב, ירושלים תש"ט, עמ' ז-קד. [ערבית ועברית (יא-ל), ארמית ועברית (לא-ם), מלות וורות (םב-םת), טהרת הסגנון (םת-נו), שאלת הסינטכיסיס (נו-נו), הדקדוק המkräאי והדקודוק המשנני (נו-ס)], הזמינים (סג-ק), הכתיב והמבטא (ק-קדר)].

—, מקורות = 'מקורות למלא החסר בלשונו' (דברי א"מ ליפשיץ בדין בווער הלשון בעקבות הרצאות בן-יהודה, מקורות), זכרונות ועד הלשון העברית, ד (תרע"ד), עמ' 16–29.

מורג, ראשיתה של העברית = שי' מורג, 'ראשיתה של העברית וייחודה של העברית', מחקרים בלשון, א (תשמ"ה), עמ' 177–196.

A. Meillet, 'Le problème de la parenté des langues' = מיילט, 'קרבת מוצא' (1914), in idem, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris 1921, pp. 76–101

- פולוצקי, זמנים = יי' פולוצקי, זמני הפועל בשפה המצרית העתיקה' (תשכ"ה). דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ב, ירושלים H.J. Polotsky, 'Egyptian Tenses' (1965), = 63-55 תשכ"ט, עמ' Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities, II, Jerusalem 1968, pp. 75-99 = Idem, *Collected Papers*, Jerusalem 1971, pp. 71-96 –, מצרית = הנ"ל, 'מצרית', בתוך: ההיסטוריה של עם ישראל, סדרה 1, כרך א: בשחר הציivilיזציה, א"אスピיר (עורק) תל-אביב תשכ"ז, עמ' H.J. Polotsky, 'Egyptian', *The World History of the Jewish People*, I, 1: *At the Dawn of Civilization*, E.A. Speiser (ed.), Tel-Aviv 1964, pp. 121-134, 359-363 = Idem, *Collected Papers*, Jerusalem 1971, pp. 320-338 –, נטיה = H.J. Polotsky, 'Neusyrische Konjugation', in T. Kronholm and E. Riad (ed.), *On the Dignity of Man: Oriental and Classical Studies in Honour of Frithiof Rundgren* (*Orientalia Suecana*, 33-34 [1984-1986]), pp. 323-332 פרץ, עברית כהלה = יי' פרץ, עברית כהלה: מדריך בענייני לשון, א-ב, תל-אביב תשט"ז. קדרי, הרכבי שם-תוואר = מ"צ קדרי, 'על הרכבי שם-תוואר בעברית של ימינו', לשונו לעם, טז (תשכ"ה), עמ' 195-206 = קונטרס ז-ח (קנט-קס), עמ' יט-ל. קווטשר, תולדות = E.Y. Kutscher, *A History of the Hebrew Language*, Jerusalem 1982 A.N. Kononov, *Grammatika sovremennoj tureckogo literaturnogo jazyka*, Moskva-Leningrad 1956 קלוזנר, לשון חייה = יי' קלוזנר, הלשון העברית – לשון חייה – החיהתה של הלשון העברית על יסודות מדיעים, ירושלים תש"ט. קנטינו, העיצורים בשמיות = J. Cantineau, 'Le consonantisme du sémitique', *Semitica*, 4 (1951-1952), pp. 79-94 = *Études de linguistique arabe — Mémorial Jean Cantineau*, Paris 1960, pp. 279-294 רבין, לחקיר העברית = ח' רבין, 'לחקיר העברית הספרותית החדשיה', לשונו, כב (תש"ח), עמ' 257-246 רוזן, אנציקלופדיה = ח' רוזן, הערך 'העברית בתימינו', האנציקלופדיה העברית, כו, תל-אביב תשל"ד, עמ' 664-660.

— העברית שלנו = הנ"ל, העברית שלנו — דמותה באור שיטות הבלשנות, תל-אביב תשט"ז.

— הרכבי שם-תוואר = הנ"ל, 'הרכבי שם-תוואר ושמות-תוואר מורכבים בעברית הישראלית', ספר בר-איילן למדעי הרוח והחברה, קובץ העשור (תשט"ז-תשכ"ה) ב לאוניברסיטת בר-איילן, בהריכת מ"צ H.B. Rosén, 'Composition = 105-98 קדרי (רמת-גן תשכ"ח), עמ' 105-98 קדרי (רמת-גן תשכ"ח), עמ' 105-98 קדרי (רמת-גן תשכ"ח), Comptes rendus du Groupe Linguistique d'Études chamito-sémitiques, 10 (1966), pp. 126-135

— עברית בת-ימינו = Contemporary Hebrew (Trends in = Linguistics, State-of-the-Art Reports, XI), The Hague-Paris 1966

— עברית טובה = ח' רוזן, עברית טובה — עיונים בתחום, ירושלים 1966²

רומאן, רנאן 'L'histoire générale des langues sémitiques = d'Ernest Renan et une vision d'aujourd'hui de la langue arabe', Études renaniennes, 73 (1988), pp. 3-22

שוכרטט, בסקית 'Das Baskische und die Sprachwissenschaft' (1925), in L. Spitzer (ed.), Hugo Schuchardt-Brevier, Halle (Saale) 1928², pp. 204-236

— קרבת מוצא = Sprachverwandtschaft' (1917), in L. Spitzer (ed.), Hugo Schuchardt-Brevier, Halle (Saale) 1928², pp. 189-204
שורצולד, בגדכפ"ת = אורה שורצולד, גישות תיאוריות קונקרטיות ומופשטות בניתוח בגדכפ"ת — בכ"פ בעברית, לשונו, מ (תשלו'), עמ' 232-211

שטיינר, צדי מוחכמת şade in the Semitic language, New York 1982

שלו, התעמלות = מ' שלו, 'התעמלות שריירי הלשון והלווע', במחנה — עתון חיליל ישראלי, גליון 14, כ"ב בכסלו תש"ז/נ, 20.12.1989, עמ' 28.
שנידר, דקדוק משנתו = מ"ב שנידר, 'יחס הדקדוק המשנתי לדקדוק המקראי', לשונו, ג (תר"ץ-תרצ"א), עמ' 15-28.